

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА
УПРАВЛІННЯ
ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА
СТРАХУВАННЯ

ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА:

КУРС ЛЕКЦІЙ
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»
ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

МИКОЛАЇВ
2021

УДК 336.7
Ф59

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 18.03.2021 р., протокол № 8.

Укладач:

О. А. Боднар – канд. екон. наук, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування. Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

Д. В. Калнауз – керуючий відділенням «Миколаївське» Миколаївського регіонального управління АТ КБ «ПриватБанк»;

Ю. Ю. Чебан – канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет.

© Миколаївський національний аграрний університет, 2021

ЗМІСТ

Передмова	4
Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів	7
Лекція 1. Тема 1. Суть, призначення та роль фінансової інфраструктури	8
Тема 2 Складові фінансової інфраструктури.....	16
Лекція 2. Тема 3. Інструментальна наповненість фінансової інфраструктури	22
Лекція 3 Тема 4. Банківська система як інституційна складова фінансової інфраструктури	28
Лекція 4. Тема 5. Фінансові компанії – елементи фінансової інфраструктури.....	38
Лекція 5. Тема 6. Страхові компанії та недержавні пенсійні фонди	46
Лекція 6. Тема 7. Біржі як суб'єкти обслуговуючої фінансової інфраструктури	64
Лекція 7. Тема 8. Суб'єкти інформаційного забезпечення функціонування фінансової інфраструктури	79
Список рекомендованих джерел.....	89

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Фінансова інфраструктура» висвітлює забезпечувальну сутність і роль фінансів як елемента економічної інфраструктури, представлений комплексом галузей, установ та механізмів, що забезпечують функціонування економіки.

Проблемні питання, які розкриваються при вивченні дисципліни: суть, призначення та роль фінансової інфраструктури; складові фінансової інфраструктури. інструментальна наповненість фінансової інфраструктури; банківська система як інституційна складова фінансової інфраструктури. фінансові компанії – елементи фінансової інфраструктури. страхові компанії та недержавні пенсійні фонди; біржі як суб'єкти обслуговуючої фінансової інфраструктури; суб'єкти інформаційного забезпечення функціонування фінансової інфраструктури.

Мета: набуття здобувачами вищої освіти знань щодо сутності фінансової інфраструктури, її місця і ролі в фінансовій системі ринкової економіки, її складових, взаємозв'язку фінансової інфраструктури з іншими секторами фінансової системи держави.

Завдання дисципліни: вивчення сутності, призначення та ролі фінансової інфраструктури, її складових; інструментальної наповненості фінансової інфраструктури.

Об'єктом дослідження дисципліни є процеси взаємозв'язку суб'єктів фінансової інфраструктури з іншими секторами фінансової системи держави.

Предметом є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів функціонування фінансової системи України в контексті забезпечення взаємовідносин, що виникають у процесі здійснення основних фінансових операцій за участі держави, фінансових інститутів та інших суб'єктів економіки.

До системи компетентностей належать:

Інт К. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у ході професійної діяльності у галузі фінансів, банківської справи та страхування або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів та положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 3. Здатність планувати та управляти часом.

ЗК 6. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 7. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати у команді.

ЗК11. Здатність спілкуватися з представниками інших професій груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК 12. Здатність працювати автономно.

ФК1. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища.

ФК2. Розуміння особливостей функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

ФК3. Здатність до діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у тому числі бюджетна та податкова системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система та страхування).

ФК 9. Здатність здійснювати ефективні комунікації.

ФК 10. Здатність визначати, обґрунтовувати та брати відповідальність за професійні рішення.

ФК 11. Здатність підтримувати належний рівень знань та постійно підвищувати свою професійну підготовку.

Програмні результати навчання

ПРН 1. Знати та розуміти економічні категорії, закони, причинно-наслідкові та функціональні зв'язки, які існують між процесами та явищами на різних рівнях економічних систем.

ПРН 2. Знати і розуміти теоретичні основи та принципи фінансової науки, особливості функціонування фінансових систем.

ПРН 3. Визначати особливості функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

ПРН 4. Знати механізм функціонування державних фінансів, у тому числі бюджетної та податкової систем, фінансів суб'єктів господарювання, фінансів домогосподарств, фінансових ринків, банківської системи та страхування.

ПРН 7. Розуміти принципи, методи та інструменти державного та ринкового регулювання діяльності в сфері фінансів, банківської справи та страхування.

ПРН 10. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання економічних даних, збирати та аналізувати необхідну фінансову інформацію, розраховувати показники, що характеризують стан фінансових систем.

ПРН 12. Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у фінансовій сфері діяльності.

ПРН 13. Володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження фінансових процесів.

ПРН 14. Вміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик фінансових систем, а також особливостей поведінки їх суб'єктів.

ПРН 16. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.

ПРН 17. Визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку.

ПРН 18. Демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні.

ПРН 19. Виявляти навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань.

ПРН 20. Виконувати функціональні обов'язки в групі, пропонувати обґрунтовані фінансові рішення.

Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів

Змістові модулі курсу			Найменування тем	Розподіл навчального часу				Термін виконання, тиждень	Термін контрольного заходу
Найменування	Обсяг, кредитів	Сума балів		Всього	лекції	практичні	самостійна робота		
Поняття фінансової інфраструктури та її місце в фінансовій системі	1	20-35	Тема 1. Суть, призначення та роль фінансової інфраструктури	7	1	2	4	1	1
			Тема 2. Складові фінансової інфраструктури	11	1	4	6	2,3	3
			Тема 3. Інструментальна наповненість фінансової інфраструктури	12	2	4	6	4,5	5
Разом за змістовим модулем 1				30	4	10	16	x	x
Інститути фінансової інфраструктури України	2	40-65	Тема 4. Банківська система як інституційна складова фінансової інфраструктури	12	2	4	6	6,7	7
			Тема 5. Фінансові компанії – елементи фінансової інфраструктури	12	2	4	6	8,9	9
			Тема 6. Страхові компанії та недержавні пенсійні фонди	12	2	4	6	10, 11	10
			Тема 7. Біржі як суб'єкти обслуговуючої фінансової інфраструктури	12	2	4	6	12, 13	13
			Тема 8. Суб'єкти інформаційного забезпечення функціонування фінансової інфраструктури	12	2	4	6	14, 15	15
Разом за змістовим модулем 2				60	10	20	30	x	x
x	3	60-100	Всього	90	14	30	46	x	x

Лекція 1

Тема 1 «Суть, призначення та роль фінансової інфраструктури»

План

1. Поняття фінансової інфраструктури.
2. Взаємозв'язок фінансової інфраструктури, фінансового ринку, фінансових послуг.
3. Передумови функціонування фінансової інфраструктури.

Ключові слова: *інфраструктура, ринкова інфраструктура, фінансова інфраструктура, організації, законодавче регламентування.*

Keywords: *infrastructure, market infrastructure, financial infrastructure, organizations, legislative regulation.*

1) Поняття фінансової інфраструктури.

Хронологія виникнення терміна «інфраструктура» в економічній літературі, яка базується на аналізі опублікованих в різних країнах роботах надає можливість засвідчити, що в світовій економічній літературі на початку минулого століття термін «інфраструктура» був вперше використаний у економічному аналізі для позначення об'єктів та споруд, які забезпечують функціонування збройних сил.

На думку професора Сороки І. В., ця економічна категорія характеризується як комплекс галузей, систем, служб, підприємств, які обслуговують ринок. Російський економіст Стаханов В. Н. визначає сутність інфраструктури як комплекс специфічних трудових процесів по виробництву послуг, які забезпечують обмін діяльністю в суспільному виробництві та житті людей.

Функціонування економічної системи, її рівновага та динаміка забезпечуються діяльністю ринкових інститутів – спеціалізованих організацій, пов'язаних між собою і залежних одна від одної. Сукупність цих інститутів, що діють у межах особливих ринків і виконують певні функції, утворює інфраструктура ринкової економіки. Необхідно зазначити, що інфраструктура є обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи і підсистеми.

Необхідно відзначити, що інфраструктура зв'язує воедино всі галузі економіки, сприяючи її стабілізації, збалансованому розвитку. Недоліки в роботі об'єктів інфраструктури позначаються зазвичай на всій економіці.

Потрібно виділити специфічні ознаки інфраструктури. По-перше, інфраструктура – це сектор економіки загального призначення. По-друге, їй властивий характер колективного споживання. По-третє, об'єкти інфраструктури капіталомісткі, вони вимагають крупних первинних інвестицій. У зв'язку з цим не можна чекати їх одночасного розвитку. По-

четверте, галузі інфраструктури – це галузі, що довго окупаються. Нарешті, інфраструктура безпосередньо впливає на процес виробництва, хоча знаходиться за його технологічними межами. Коло інфраструктурних галузей змінюється, а отже, перелік галузей і об'єктів інфраструктури не може бути незмінним, жорстко регламентованим для всіх етапів економічного розвитку.

Роль інфраструктури ринку, її формування в економічній системі можливості використання економічних інструментів при регулюванні економічного зростання країни належать до числа недостатньо розроблених питань, що пояснюється рядом причин.

По-перше, як уже відмічалось, в умовах адміністративно-командної системи інфраструктурі відводилася підлегла, другорядна роль серед пріоритетів розвитку окремих галузей і секторів економіки, через що і її наукове вивчення не могло бути визнане життєво важливим і необхідним.

По-друге, усвідомлення важливості інфраструктурного забезпечення ринкових реформ в Україні так і не досягло того рівня, при якому держава розглядає інфраструктурну політику як один із невід'ємних елементів політики ринкових реформ.

Світовий досвід теоретичних досліджень у сфері ринкової інфраструктури значно більше вітчизняного. Так, у зарубіжній економічній літературі склалися певні напрями дослідження проблем ринкової інфраструктури, які одержали назву концепцій ринкової інфраструктури (табл. 1.1).

Для того, щоб належним чином сформувавши концепцію саме інфраструктури фінансового ринку, необхідно виходити з поняття інфраструктури як такої. Інфраструктура фінансового ринку як підсистема усієї економіки формує для ринкової економіки умови і можливості щодо виконання економічних функцій, безпосередньо не беручи участі у створенні продукту, проте зазначена функція може бути також класифікованою як пряма, оскільки формування належної інфраструктури є однією з безпосередніх та обов'язкових умов існування і відтворення економічної системи та її розвитку.

Фінансова інфраструктура відображає взаємозв'язок і взаємозалежність між економікою та фінансами. Така забезпечувальна сутність і роль фінансів характеризують їх як елемент економічної інфраструктури, що являє собою комплекс галузей, установ та механізмів, що забезпечують функціонування економіки. Фінансова інфраструктура включає фінансовий ринок та систему органів управління фінансами.

Інфраструктура в ринковій економіці може виступати в різних формах: як комплекс підприємств і установ, як сукупність функцій, або ж як частина матеріально-технічного багатства.

Під інфраструктурою необхідно розуміти сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють та створюють умови для нормального, безперервного, багаторівневого функціонування госпо-дарських взаємозв'язків та взаємодії об'єктів та суб'єктів ринкової економіки та руху товарно-грошових потоків.

Таблиця 1.1 – Порівняльна характеристика наукових підходів до дослідження ринкової інфраструктури

Концепції ринкової інфраструктури	Підходи до розуміння суті ринкової інфраструктури	Основні конструктивні ідеї, що містяться в концепції
Концепція накладних витрат	Ринкова інфраструктура – система загальних умов розвитку ринку, з метою створення сприятливого економічного клімату для функціонування приватного капіталу	Створення комплексу економічних умов для функціонування товарного обігу і розвитку комерційної діяльності
Інституційна концепція	Ринкова інфраструктура – система взаємодії агентів сфери обігу, що забезпечує торговельно-економічні зв'язки між виробництвом і споживанням	Вибір інституційних форм організації ринкової інфраструктури і формування механізму взаємодії ринкових інститутів
Концепція розподільна	Ринкова інфраструктура – сукупність видів діяльності, що забезпечують рух потоків товарів від виробника до споживачів	Вибір ефективних каналів руху товару та інфраструктури, що їх обслуговує, для різних типів ринків
Маркетингова концепція	Ринкова інфраструктура – сукупність видів діяльності, що сприяють реалізації товарів на ринку і формування нового попиту на товари і послуги	Формування ринкової інфраструктури, що обслуговує всю систему ринків, виходячи з пріоритетності інтересів споживача
Логістична концепція	Ринкова інфраструктура – система матеріально-технічних об'єктів та засобів, що обслуговують процеси фізичного переміщення товарів, а також інформаційні і фінансові потоки у сфері обігу, що опосередковують ці процеси	Раціоналізація транспортно-складських процесів, матеріальних, фінансових та інформаційних потоків у сфері обігу

Фінансова інфраструктура - це сукупність елементів, за допомогою яких опосередковуються фінансові відносини, використання яких і забезпечує задоволення потреб суспільного відтворення.

У світовій фінансовій літературі можна виділити принаймні 4 основні теорії фінансової інфраструктури, які відрізняються у поглядах відносно розвитку тих чи інших інститутів фінансового сектора. Важливість у даному випадку визначається відносно впливу інституційної інфраструктури на економічне зростання. До цих теорій відносять теорії розвитку:

- 1) фінансових посередників;
- 2) фінансових ринків;
- 3) фінансових послуг;
- 4) законодавчої бази.

Фінансова інфраструктура являє собою оболонку, що оточує ринки і пронизує усю низку відносин, що виникають у їх межах. Її можна визначити як сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, систем), що забезпечують та створюють умови для нормального, про-зорого, безперервного, багаторівневого функціонування економіки в її динамічному розвитку, переміщення та розподіл потоків капіталів між її секторами, суб'єктами та об'єктами.

Поняття «фінансова інфраструктура» є відносно новим і поки що широко не вживається.

Таблиця 1.2 – Основні ідеї теорій фінансової інфраструктури

Основні положення	Теорія			
	Розвитку фінансових посередників	Розвитку фінансових ринків	Розвитку фінансових послуг	Розвитку законодавчої бази
Ідеї	Підкреслює переваги фінансових посередників відносно фінансових ринків та недоліки останніх	Підкреслює переваги фінансових посередників відносно фінансових ринків та недоліки останніх	Основними є: не банки або ринки, а банки та ринки. Дані категорії не конкурують, а взаємодіють	Фінанси – сукупність контрактів, що визначається законодавчими правами та механізмами примусу
Центральна категорія	Фінансові посередники	Фінансові ринки	Фінансові послуги	Законодавча база
Фактор, що впливає на економічне зростання	Фінансові посередники/ринки (структура має значення)		Фінансовий розвиток в цілому (структура не має значення)	
Представники	Шумпетер, Штігліц, Бойд, Кінг, Прескот, Шульц, Лівайн, Раян, Зінгалес	Лівайн, Райфн, Холмстром, Тіроле, Бут, Янсен, Такор, Зінгалес	Мертон, Боді, Лівайн, Зервос, Деміргук-Кант	Ла Порта, Лопез-де-Сіланес, Вішни, Шляйфер

Отже, фінансова інфраструктура є частиною практично всіх видів інфраструктури, у тому числі й інфраструктури ринку, що забезпечує нормальні умови відтворення фонду фінансових ресурсів у вигляді руху фінансових потоків. Вона об'єднує тільки ті інститути фінансово-кредитної системи, функціональна роль яких у суспільному виробництві полягає в забезпеченні цього руху. Тобто фінансова інфраструктура є частиною як ринкової інфраструктури, так і фінансової системи в цілому.

2. Взаємозв'язок фінансової інфраструктури, фінансового ринку, фінансових послуг.

У системі національних рахунків прийнято виділяти п'ять секторів:

- нефінансові сектор;
- фінансовий сектор;
- сектор загального державного управління;
- сектор домашніх господарств;
- сектор некомерційних організацій.

До фінансового сектора належать ті фінансові інституції, що здійснюють свою діяльність на комерційних засадах і приймають безпосередню участь у процесах суспільного виробництва, продукуючи додану вартість.

У цьому контексті фінансовий сектор належить до економічної системи і може розглядатися як явище певною мірою ширше за фінанси, оскільки його представляють виробники послуг.

Водночас, оскільки ці послуги носять фінансовий характер, то є всі підстави розглядати його і як складову фінансової системи.

Фінансова інфраструктура також тісно пов'язана із фінансовим ринком, який є однією з найважливіших складових економіки та фінансів, маючи, як і фінансовий сектор, дуалістичний характер. Він в однаковій мірі є як складовою ринкової економіки (поряд з ринками товарів, послуг, праці тощо), так і фінансової системи. Інституції, які відносяться до фінансового сектора економіки, функціонують саме у його сфері.

Але крім того до його організаційної структури відносяться також організатори торгівлі, не інституційні посередники (брокерські і дилерські контори), обслуговуючі організації (реєстратори й зберігачі цінних паперів, депозитарії) та інші.

Отже, і за своїм змістовим наповненням, і за організаційною будовою, фінансовий ринок є ширшим за фінансовий сектор.

При цьому всі інституції та організації фінансового ринку входять до фінансової інфраструктури, забезпечуючи переміщення фінансових ресурсів у часі й просторі чи сприяючи цим процесам.

Водночас, характеризуючи взаємозв'язок фінансового ринку з фінансовою інфраструктурою, необхідно зазначити, що діяльність його інституцій, як зазначалося вище, не завжди спрямована на забезпечення потреб економіки, хоча саме у цьому полягає їх суспільне призначення.

Концентруючи у себе певні обсяги фінансових ресурсів, вони можуть спрямовувати їх у реальний сектор економіки, а можуть використовувати їх у власних цілях при здійсненні спекулятивних операцій.

Тобто, хоча інституції фінансового ринку за своїм призначенням безпосередньо відносяться до фінансової інфраструктури, окремі їх операції не мають відносно економіки забезпечувального характеру.

Ринок фінансових послуг за своєю суттю найповніше пов'язаний із фінансовою інфраструктурою.

Це поняття зафіксовано у законодавчому акті - Законі України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг". Згідно з ним фінансовою послугою вважається "операція з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів".

Ринки фінансових послуг визначаються як сфера діяльності їх учасників з метою надання та споживання певних видів фінансових послуг (банківських, страхових, інвестиційних, операцій з цінними паперами та інших, що забезпечують обіг фінансових активів).

З цих визначень витікає, що ринок фінансових послуг тісно взаємозв'язаний із фінансовим ринком та страхуванням, тобто, фінансові установи (термін закону), що на ньому працюють - банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії - є надавачами відповідних послуг.

Водночас, фінансовий ринок певною мірою є явищем ширшим за ринок фінансових послуг, оскільки певна його частина у сегменті ринку цінних паперів функціонує на основі прямих взаємозв'язків двох суб'єктів - емітента та інвестора. По суті вказаним законом до фінансових послуг віднесено тільки посередництво у русі фінансових ресурсів на фінансовому ринку та страхування.

Але у тих же сферах страхування і кредитування можливі, наприклад, брокерські послуги. Подібні послуги фінансового характеру законом не розглядаються, але цілком очевидно, що за своїм змістом вони відносяться і до ринку фінансових послуг, і до фінансової інфраструктури.

Загалом необхідно зауважити, що поняття "фінансова послуга" є досить складним і багатоаспектним.

По-перше, слід розрізняти фінансові послуги та послуги у сфері фінансової діяльності. Якщо фінансові послуги за своїм змістом відображають фінансові операції (тобто процеси мобілізації й розміщення ресурсів та їх руху), то послуги у сфері фінансової діяльності безпосередньо з ними не пов'язані, але сприяють їм.

Такими послугами є фінансовий консалтинг, аудиторські перевірки, інформаційні та рейтингові послуги, фінансова аналітика тощо.

Організації, що надають подібні послуги, за характером діяльності не є фінансовими. Але при цьому вони відіграють надзвичайно важливу роль у функціонуванні фінансової системи і фінансовій діяльності окремих суб'єктів.

По-друге, як відзначено вище, саме розуміння послуги у сфері операцій з фінансовими активами досить складне.

У сучасному світі рух ресурсів може опосередковуватися багатьма суб'єктами і їх усіх можна розглядати як надавачів фінансових послуг, тобто

можуть існувати прямі послуги і свого роду послуги на послуги (наприклад, діяльність страхових і кредитних брокерів).

Крім того виникає питання, а хто кому власне надає послугу, наприклад, банк клієнту, приймаючи кошти на депозитний вклад, чи клієнт банку, надаючи йому ресурси?

Відповідь на це питання слід шукати у меті функціонування окремих суб'єктів, тобто саме банк створений з метою надання банківських послуг.

Таким чином, як бачимо, всі вказані поняття є різними за змістом та наповненням.

Відповідно, необгрунтовано, наприклад, визначати ринок фінансових послуг як складову фінансового ринку, чи як однозначні поняття. Кожна з них характеризує певне поле фінансових відносин та різноманітних видів діяльності у фінансовій сфері, маючи специфічні взаємозв'язки з фінансовою інфраструктурою.

Остання ж характеризується як сукупність таких складових, що забезпечують функціонування фінансової системи та реалізацію на цій основі суспільного призначення фінансів.

Виходячи із сутності та функцій фінансів і фінансовий ринок і фінансову послугу, безумовно, можна і необхідно розглядати як окрему складову економічної інфраструктури.

Адже, головне суспільне призначення фінансів полягає насамперед у створенні, спільно з іншими складовими економічної інфраструктури, належних передумов для відтворювального процесу, який є основою життєдіяльності суспільства.

Чи можливе, наприклад, виробництво та споживання товарів і послуг без такої складової економічної інфраструктури, як транспортна індустрія? Безумовно, ні, бо саме вона забезпечує рух товарів до споживача, або споживача до товарів і послуг (недаремно у багатьох країнах світу шлях до прискореного економічного розвитку починався саме із розбудови дорожньої інфраструктури, стратегії й тактики розвитку якої у чітко визначеному й завершеному вигляді в Україні, на жаль, до цього часу немає).

Точно так в умовах ринкової економіки суспільне відтворення неможливе без фінансів, які на основі руху грошей опосередковують процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання.

3. Передумови функціонування фінансової інфраструктури.

Надійне функціонування фінансової інфраструктури засновується на узгодженості трьох передумов.

1. По-перше, на розробці і запровадженні механізмів правового забезпечення (*законодавча база*).

2. По-друге, на формуванні розгалуженої мережі різноманітних установ та інституцій (організаційна фінансова інфраструктура).

3. По-третє, на ефективному використанні відповідного інструментарію, за допомогою якого забезпечується реалізація функцій фінансів (*інструментальне наповнення*). Тільки на основі такого системного підходу можливе отримання відповідних результатів та досягнення намічених цілей. Неналежний рівень дієвості, чи тим більше, відсутність якоїсь із складових, суттєво знижує ефективність функціонування фінансової інфраструктури.

Законодавча база та інструментальне наповнення складають свого роду оболонку фінансової інфраструктури, а сукупність установ та інституцій - її серцевину, тобто власне саму інфраструктуру.

Законодавча база фінансової інфраструктури являє собою сукупність законів, що регулюють функціонування фінансових інститутів та інституцій. Без відповідного законодавчого забезпечення вона повноцінно не може виконувати покладені на неї функції. Важливим чинником є також якісний рівень фінансового законодавства.

Інструментальне наповнення фінансової інфраструктури відображає механізм її функціонування. Воно являє собою сукупність фінансових інструментів, що використовуються суб'єктами організаційної інфраструктури у їх діяльності.

Оскільки напрями та сфери діяльності окремих суб'єктів, їх завдання, повноваження і функції суттєво різняться, то мають місце й відмінності у використовуваних інструментах. При цьому, як відмічалось раніше, фінансові інструменти, забезпечуючи функціонування фінансів, можуть використовуватися й у фінансовій політиці для досягнення певного впливу одних суб'єктів на інших.

На основі синтезу різних функціональних властивостей інфраструктури та з огляду на цільове спрямування інфраструктури фінансового ринку виділяємо наступні функції інфраструктури фінансового ринку:

- а. загальноринкові: організаційна, забезпечувальна, регулююча, посередницька, технічна, інформаційна, контрольно-облікова, представницька;
- б. специфічні: стимулююча, захисна, спекулятивна, акумулююча, інноваційна.

До основних принципів функціонування інфраструктури ми можемо віднести:

- а. регульованість;
- б. ефективність;
- в. прозорість, відкритість;
- г. доповнюваність;
- д. історична послідовність ;
- е. конкурентність;
- ж. вільний перелив ресурсів;
- з. цілісність ринку у межах окремої території;
- и. захист і забезпечення інтересів та прав інвесторів;
- к. уніфікованість.

Керуючись таким підходом та загальноприйнятими принципами визначення економічної ефективності, пропонуємо виокремити такі завдання інфраструктури фінансового ринку:

1. мінімізація витрат споживачів і постачальників;
2. забезпечення стабільного обігу фінансових активів;
3. зменшення та перерозподіл інвестиційних ризиків;
4. спрощення та гарантування виконання укладених угод на ринку;
5. надання інформації, необхідної для прийняття інвестиційних рішень;
6. прискорення процесу акумуляції інвестиційних ресурсів.

Тема 2 «Складові фінансової інфраструктури»

План

1. Управлінська фінансова інфраструктура.
2. Інституціональна фінансова інфраструктура.
3. Обслуговуюча фінансова інфраструктура.

Ключові слова: фінансова інфраструктура, організації, законодавче регулювання, інститути, інституції, обслуговування, учасники, банки, посередники, небанківські установи, страхові компанії.

Keywords: financial infrastructure, organizations, legislative regulation, institutions, institutions, services, participants, banks, intermediaries, non-bank institutions, insurance companies.

Організаційна фінансова інфраструктура є досить розгалуженим і складним суспільним явищем, яке включає різні за змістом діяльності та призначенням установи й інституції, які забезпечують функціонування фінансів. Організаційна фінансова інфраструктура включає три складові: управлінську, інституційну та обслуговуючу інфраструктуру.

1. Управлінська фінансова інфраструктура

Управлінська фінансова інфраструктура являє собою сукупність фінансових органів, на які покладені функції оперативного управління в сфері державних фінансів та регулятивної діяльності щодо інституцій фінансового та страхового ринків і ринку фінансових послуг, а також фінансові служби галузевих міністерств і відомств, підприємств, організацій та установ. За своїм складом крім фінансових органів включає фінансові служби суб'єктів господарювання та управлінських структур.

Сукупність фінансових органів держави залежить від двох чинників: варіанту структурної будови державних фінансів (концентрація усіх коштів в бюджеті, чи формування бюджету та цільових фондів) та системи управління ними (делегування усіх повноважень міністерству фінансів, чи утворення спеціалізованих фінансових органів).

Загалом підходи до формування управлінської фінансової інфраструктури в різних країнах досить уніфіковані, хоча можуть використовуватися різноманітні варіанти як складу фінансових органів, так і їх взаємодії. Наприклад, в Україні до складу фінансових органів включаються: Міністерство фінансів, Державна фіскальна служба України, Державне казначейська служба України, Державна аудиторська служба, Рахункова палата, Пенсійний фонд, дирекції фондів соціального страхування (на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві та на випадок тимчасової втрати працездатності), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Подібні чи ідентичні їм управлінські структури створені практично у кожній країні.

Склад і взаємопідпорядкованість органів управлінської фінансової інфраструктури може змінюватися залежно від потреб розвитку економіки та фінансової системи. Наразі в Україні створено систему, що охоплює сукупність незалежних один від одного органів.

Основною проблемою управлінської фінансової інфраструктури є відсутність прямої зацікавленості політиків та державних службовців у забезпеченні належної ефективності в управлінні державними коштами. Хоча сучасна теорія та практика розробили різноманітні сучасні технології, наприклад, програмно-цільове бюджетування, бюджетний аудит тощо, їх використання матиме належний ефект тільки за умови створення системи відповідних стимулів і санкцій, налагодженого механізму громадського контролю. Це, у свою чергу, можливе лише за умови дотримання принципу транспарентності (прозорості) процесів формування і використання коштів бюджету і фондів цільового призначення.

2. Інституціональна фінансова інфраструктура

Інституційна фінансова інфраструктура — це сукупність фінансових інституцій, які функціонують на фінансовому ринку та ринку фінансових послуг, виконуючи функції щодо мобілізації, переміщення та інвестування ресурсів.

Саме ці інституції, як було показано раніше, формують фінансовий сектор економіки. На відміну від суб'єктів управлінської інфраструктури вони мають пряму й безпосередню зацікавленість у забезпеченні раціонального й ефективного використання фінансових ресурсів. Але тут є інша проблема — узгодження власних інтересів фінансових інституцій з інтересами власників цих ресурсів. Хоча значною мірою вони співпадають (кожний суб'єкт хоче отримати якомога більший прибуток), усе ж суперечності можуть виникати. Враховуючи таку специфіку фінансових інституцій, їх діяльність в обов'язковому порядку регулюється державою в особі вказаних вище регуляторних органів та центрального банку.

Основне завдання формування інституційної фінансової інфраструктури — створення належних умов для забезпечення різноманітних потреб громадян, підприємств і держави у фінансових послугах.

Відповідно чисельність суб'єктів цієї інфраструктури регулюється ринковими механізмами, і не може ні обмежуватися, ні штучно формуватися державними органами. Як і в усій ринковій економіці тут має місце жорстка конкуренція за ресурси та ринки їх інвестування. Ця конкуренція може підштовхувати окремі інституції до надмірно ризикових дій, які можуть у кінцевому підсумку призвести їх до банкрутства, а в окремих випадках і спровокувати фінансову кризу. Таким чином, інституційна фінансова інфраструктура це і потужне джерело фінансової енергії, і потенційний генератор криз. Саме це пояснює її надзвичайно важливу роль в економіці та фінансах.

Охарактеризуємо основних суб'єктів інституційної інфраструктури.

Національний банк України є основною фінансовою інституцією у сфері грошового ринку. Саме він здійснює емісію грошей, які є інструментом фінансових відносин, та регулює грошовий обіг у країні.

Важливе завдання Національного банку — організація ефективного функціонування кредитної системи. Він проводить реєстрацію комерційних банків і видає ліцензії на окремі види банківських операцій (наприклад, валютні операції). Національний банк здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків за допомогою встановлення економічних нормативів і розмірів обов'язкових резервів. Важлива його функція в банківській системі — забезпечення проведення міжбанківських розрахунків та кредитування комерційних банків, тобто він є банком банків.

Національний банк проводить значну роботу з обслуговування уряду. Він виконує агентські послуги з розміщення державних цінних паперів і обслуговування державного боргу, проводить міжнародні розрахунки держави. Національний банк здійснює валютне регулювання та визначає офіційні курси валют.

Комерційні банки наразі є провідними фінансовими інституціями і виконують такі основні функції:

- а. акумуляція тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб;
- б. проведення безготівкових розрахунків;
- в. касове обслуговування готівкового обігу;
- г. кредитування;
- д. агентські та інші послуги клієнтам банку.

В умовах ринкової економіки комерційні банки являють собою серцевину фінансової системи, виконуючи роль кровоносної мережі в економіці. Концентруючи значну масу фінансових ресурсів і спрямовуючи кредитні потоки, вони відіграють провідну роль у розвитку кожної країни. Тому економічна та фінансова міць кожної країни визначається насамперед потенціалом її банківської системи.

Розрізняють два типи комерційних банків: універсальні й спеціалізовані. Універсальні здійснюють усі види банківських операцій.

Спеціалізовані банки проводять тільки окремі види операцій або обслуговують певні галузі.

Більшість банків в Україні є універсальними. До спеціалізованих відносяться ощадні, інвестиційні, іпотечні та інші види банків.

Небанківські кредитні установи (так звані «парабанки») також функціонують на кредитному ринку, але на відміну від комерційних банків можуть здійснювати обмежене коло операцій. Основним їх видом є кредитні спілки, які формують свої ресурси на основі пайових та інших внесків членів цих спілок, а також здійснюють мобілізацію коштів на депозитні вклади. Основний напрям їх діяльності — кредитування юридичних і фізичних осіб. У цій сфері функціонують також ломбарди, які надають кредити фізичним особам під заставу майна.

Важливу роль на ринку фінансових послуг відіграють фінансові компанії — лізингові, факторингові, з фінансування будівництва житла. Вони спеціалізуються на наданні окремих видів фінансових послуг.

3. Обслуговуюча фінансова інфраструктура

Обслуговуюча фінансова інфраструктура включає тих суб'єктів, які виконують функції організаційних посередників на фінансовому ринку (біржі, торговці цінними паперами) та допоміжні функції на ринку цінних паперів (реєстратори, депозитарії, клірингові центри та ін.), а також тих, які не будучи фінансовими за змістом своєї діяльності, надають послуги різним суб'єктам у сфері фінансової діяльності (аудиторські та консалтингові фірми, інформаційні, рейтингові та аналітичні агенції, ріелтерські контори, бюро кредитних історій тощо).

Основне призначення цієї складової полягає у створенні належних передумов для функціонування основних суб'єктів інфраструктури. Але хоча вони виконують допоміжні функції, без них сучасну фінансову інфраструктуру навіть неможливо уявити.

Фондова біржа являє собою організаційно оформлений, регулярно функціонуючий торговельний майданчик, на якому відбуваються операції купівлі-продажу цінних паперів та інших фінансових інструментів. Як суб'єкт фінансової інфраструктури вона виступає основним організатором торгівлі. Головне її призначення — організація функціонування вторинного ринку. Але, з одного боку, через неї може здійснюватись і первинне розміщення цінних паперів, а з іншого боку, і вторинний ринок може функціонувати поза біржею. У зв'язку з цим розрізняють біржовий і почабіржовий обіг цінних паперів.

Оскільки фондова біржа є центром торгівлі цінними паперами, то за підсумками торгівлі на ній здійснюється їх котирування. З одного боку, на цій основі утворюється механізм незалежної й досить об'єктивної оцінки діяльності акціонерних товариств та інших емітентів. З іншого боку, фон- допі індекси є важливим макроекономічним індикатором ділової активності і п ситуації в економіці як окремої країни, так і світової економіки у ці- ному.

Функції організатора торгівлі в сучасних умовах виконують також інформаційні системи, що працюють в електронному режимі.

Валютна біржа є формою організованої торгівлі іноземною валютою, на відміну від неорганізованого (міжбагосівського) ринку.

Торгівці цінними паперами є професійними учасниками фондового ринку. Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає брокерську і дилерську діяльність, андеррайтинг та діяльність з управління цінними паперами.

Брокерська діяльність полягає в укладанні торговцем угод щодо цінних паперів від свого імені (чи від імені іншої особи) за дорученням і за рахунок іншої особи. При цьому торговець може виступати поручителем або гарантом виконання зобов'язань перед третіми особами за договорами, що укладаються від імені клієнта.

Дилерська діяльність — це укладання торговцем угод від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу цінних паперів.

Андеррайтинг являє собою розміщення цінних паперів торговцем за дорученням, від імені та за рахунок емітента. При цьому торговець може брати на себе зобов'язання щодо гарантування продажу усього чи часткового обсягу емісії цінних паперів, а якщо продаж не здійснено у визначених в угоді обсягах — викуповувати нереалізовані цінні папери за фіксованою в угоді ціною. Діяльність з управління цінними паперами провадиться торговцем від свого імені за винагороду протягом визначеного строку з переданими йому в управління цінними паперами або грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери.

Реєстратор — це юридична особа, яка спеціалізується на наданні послуг з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, випущених у документарній формі. Крім спеціалізованих реєстраторів реєстроутримувачами можуть бути безпосередньо емітенти цінних паперів (при чисельності власників іменних цінних паперів не більше 150 осіб), зберігачі активів інститутів спільного інвестування та компанії з управління активами інвестиційного фонду відкритого типу. Налагоджена та захищена реєстраторська діяльність є запорукою гарантування прав інвесторів, що вкрай важливо для ефективного функціонування ринку цінних паперів.

Депозитарії здійснюють зберігання цінних паперів, що існують у бездокументарній формі, а також обслуговування обігу цінних паперів у бездокументарній та документарній (з цінних паперів, що депоновані в цьому депозитарії) формах. Депозитарні установи здійснюють такі види операцій: адміністративні — відкриття і закриття рахунків, внесення змін до анкети рахунку, зміну способу зберігання (відокремлений чи колективний); облікові — зарахування, списання, переказ, переміщення цінних паперів; інформаційні — видача виписок і довідок з рахунку у цінних паперах.

Повноцінне функціонування фінансового ринку та фінансової системи у цілому можливе тільки за умови наявності повної й достовірної інформації щодо діяльності окремих суб'єктів. В системі інформаційного забезпечення фінансової діяльності важливу роль відіграють суб'єкти, що спеціалізуються на відповідних функціях. **Аудиторські фірми**, здійснюючи незалежний контроль,

засвідчують правильність ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Вони мають надати підтвердження зацікавленим особам (інвесторам, органам державного регулювання, фінансовим інституціям, партнерам), що оприлюднені звіти тих суб'єктів, які мають розкривати інформацію про свою діяльність, відображають реальний стан їх справ. Без такої впевненості у фінансових взаємовідносинах завжди буде присутня невизначеність. **Інформаційні агенції** збирають, систематизують і розповсюджують через різноманітні канали (друковані засоби та електронні мережі) інформацію щодо стану економіки та фінансів окремих країн і суб'єктів. В умовах інформаційного суспільства доступ до неї гарантується усім зацікавленим юридичним та фізичним особам, а приховування інформації розглядається як порушення принципу рівних прав і рівних можливостей.

Рейтингові агенції провадять оцінку та порівняльну характеристику окремих фінансових інституцій та інструментів, тобто дають можливість зорієнтуватися у безмежному просторі фінансової інформації і прийняти вірне інвестиційне рішення. Важливе значення в оцінці поточної ситуації та прогнозуванні тенденцій розвитку економіки та фінансової системи відіграє фінансова аналітика, яка може представлятися як у публічній формі (статті та огляди у засобах масової інформації), так і виконуватися па замовлення окремих суб'єктів.

Окремі суб'єкти обслуговуючої інфраструктури можуть надавати послуги з організації фінансової діяльності. **Консалтингові фірми** надають консультативну допомогу певним суб'єктам стосовно різних сторін їх діяльності (оптимізація оподаткування, визначення способу і джерел фінансування, розробка й супроводження інвестиційних проектів, оптимізація інвестиційного портфеля тощо). Безумовно, кожний суб'єкт може й самостійно вирішувати подібні завдання, але іноді краще довірити справу професіоналам. Ріелтерські контори здійснюють незалежну оцінку майна чи нематеріальних активів, наприклад, при наданні їх у заставу під отримані кредити. Бюро кредитних історій з метою виявлення й попередження недобросовісних дій та шахрайства у сфері кредитування накопичує інформацію про позичальників, фіксуючи їх порушення та заборгованість.

Таким чином, як бачимо, усі суб'єкти й управлінської, й інституційної, й обслуговуючої фінансової інфраструктури відіграють дуже важливу роль у забезпеченні надійного та ефективного функціонування фінансової системи. Відсутність окремих суб'єктів чи неналежне виконання ними відповідних функцій негативно позначається та дієздатності цієї системи та економіки.

Лекція 2

Тема 3 «Інструментальна наповненість фінансової інфраструктури»

План

1. Поняття фінансових інструментів.
2. Різновиди фінансових інструментів.
3. Напрями та способи використання фінансових інструментів.

Ключові слова: фінансова інфраструктура, фінансові інструменти, податки, фіскальна політика, монетарна політика, пільги, субсидія, дотації.

Keywords: financial infrastructure, financial instruments, taxes, fiscal policy, monetary policy, privileges, subsidies, subsidies.

1. Поняття фінансових інструментів

Інструментальне наповнення фінансової інфраструктури складається із **двох частин**: фінансові інструменти управлінської та інституційної інфраструктури та інструментарій обслуговуючої інфраструктури. Фінансові інструменти являють собою відображення фінансових відносин, тобто їх характерною ознакою є забезпечення руху грошових потоків. Інструментарій обслуговуючої інфраструктури пов'язаний з організаційним та інформаційним забезпеченням фінансових відносин. Його призначення, враховуючи важливість інформації у стабільному і врівноваженому розвитку економіки та фінансової системи, полягає у створенні належних умов для використання фінансових інструментів.

Термін «фінансові інструменти» наразі досить широко вживається в теорії та на практиці у двох контекстах. По-перше, у якості інструментів здійснення фінансової політики держави, за допомогою яких відбувається вплив на темпи і пропорції соціально-економічного розвитку країни. їх сукупність, що включає засоби фіскальної та монетарної політики, формує механізм макроекономічного регулювання. По-друге, як інструменти фондового ринку — види цінних паперів, що обертаються на ньому. Обидва ці підходи відображають дещо звужений підхід, коли тільки окремі явища характеризуються як інструменти. У зв'язку з цим виникають окремі питання. Скажімо, чому державні трансферти, наприклад, дотації чи субсидії визнаються як інструменти фінансової політики, а страхові виплати ні? Чому корпоративні облігації всіма економістами прийнято визнавати фінансовими інструментами, а банківські кредити не завжди? З метою усунення цих неузгодженостей у контексті функціонування фінансової інфраструктури дефініція «фінансові інструменти» має вживатися у широкому розумінні як форма прояву змісту самих фінансів. Це конкретні форми фінансових відносин (компоненти фінансової системи), що відображаються у русі грошових потоків і охоплюють усю сукупність фінансів.

2. Різновиди фінансових інструментів

Сукупність використовуваних фінансових інструментів залежно від способу їх регламентування поділяється **на дві групи**: встановлені на законодавчій основі та визначені на підставі угод між двома суб'єктами. **До першої групи** відносяться інструменти фіскальної політики, що використовуються у сфері державних фінансів (податки і збори, внески і відрахування, державні позики, кошторисне фінансування, державні інвестиції й трансферти, державні пенсії та допомоги) та монетарної політики (регулювання грошової маси, девальвація, ревальвація). Державні фінансові органи та центральний банк використовують ці інструменти, засновуючись на нормах і положеннях діючого законодавства. Безумовно, маючи повноваження законодавчої ініціативи, вони можуть певною мірою впливати на нього при розробці тих чи інших законопроектів. Але після їх прийняття вони, як і усі інші суб'єкти мають дотримуватися норм законів. У цьому контексті варто підмітити, що інструменти фіскальної політики, з одного боку, не мають належної мобільності при їх використанні. Але, з іншого боку, це забезпечує певну стабільність у функціонуванні фінансової системи, дозволяючи суб'єктам господарювання та домогосподарствам чітко організовувати й планувати свою діяльність. Інструменти монетарної політики більш мобільні, що визначається незалежністю центрального банку.

Другу групу складають інструменти ринкового типу, які встановлюються на підставі угоди між двома суб'єктами: страхові внески і виплати, недержавні пенсії та допомоги, банківські депозити і кредити, лізинг і факторинг, цінні папери (акції, облигації, векселі, деривативи та ін.). Фінансове законодавство стосовно їх використання визначає тільки загальні засади, а конкретні умови встановлюються угодою між двома суб'єктами. Ця угода, у свою чергу, відображає як узгодження інтересів двох сторін, так і ситуацію на відповідному ринку, тобто ринкові інструменти є досить мобільними й дієвими.

Фінансові інструменти — це різноманітні фінансові документи, які підтверджують грошові зобов'язання або вкладення у капітал емітента, мають грошову вартість і можуть обертатися на фінансовому ринку. Основними інструментами на фінансовому ринку є грошові кошти, цінні папери, позичкові угоди, валютні цінності.

Фінансові інструменти, які обертуються на окремих сегментах фінансового ринку, характеризуються значною різноманітністю, тому їх **можна класифікувати за багатьма ознаками:**

1. За видами фінансових ринків:

- інструменти грошового ринку та ринку позичкових капіталів (гроші, розрахункові документи, цінні папери, які обертуються на цьому ринку);
- інструменти ринку цінних паперів (різноманітні цінні папери, що обертуються на цьому ринку);

- інструменти валютного ринку (іноземна валюта, розрахункові валютні документи, а також окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок);

- інструменти ринку фінансових послуг — фінансові послуги, які надаються фінансовими інституціями (банками і небанківськими кредитними установами, факторинговими і лізинговими компаніями, фондовими і валютними біржами, страховими компаніями тощо) суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі та громадянам.

2. За періодом обертання:

- короткострокові фінансові інструменти (з терміном обігу до одного року), що обслуговують операції на ринку грошей;

- довгострокові фінансові інструменти (з терміном обігу понад один рік), що обслуговують операції на ринку капіталів;

- безстрокові фінансові інструменти (кінцевий термін погашення яких не встановлено, наприклад, акції), що обслуговують операції на ринку капіталів.

3. За характером фінансових зобов'язань:

- інструменти, наступні фінансові зобов'язання за якими не виникають, тобто інструменти без наступних фінансових зобов'язань (валютні цінності, золото тощо);

- боргові фінансові інструменти, які характеризують кредитні відносини між їх покупцем і продавцем та зобов'язують боржника погасити у встановлені терміни їх номінальну вартість і заплатити винагороду у формі відсотка (облігації, векселі тощо).

Облігація є борговим зобов'язанням позичальника перед кредитором, що оформлюється не кредитною угодою, а продажем-купівлею спеціального цінного паперу. Облігація — це цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера у встановлений термін з виплатою фіксованого відсотка. Існують різні види облігацій залежно від емітента, способу виплати доходу, термінів, на які вони випускаються, умов обігу та надійності.

Вексель є цінним папером, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання терміну певну суму грошей власнику векселя (векселедержателю);

- пайові фінансові інструменти. Вони підтверджують право їх власника на частку у статутному капіталі їх емітента і на отримання відповідного доходу у формі дивіденду чи відсотка (акції, інвестиційні сертифікати тощо).

Акція — це цінний папір без установленого терміну обігу, що є титулом власності на майно компанії, яка здійснила її емісію. Відповідно власник акції стає співвласником компанії—емітента акцій, що виражається в правах цієї особи на участь в управлінні компанією, на частку в її акціонерному капіталі, а також на отримання частини прибутку та залишку активів у разі її ліквідації.

Є різні види акцій, які визначають різні права їх власників: прості й привілейовані; іменні та на пред'явника; паперові та електронні; номінальні й без номіналу; платні та преміальні; з вільним і обмеженим обігом. Застосування різних видів акцій пов'язане з різними цілями, якими керуються засновники акціонерних товариств.

Інвестиційний сертифікат – це цінний папір, що засвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді. Інвестиційні сертифікати можуть бути іменними та на пред'явника. Власник інвестиційних сертифікатів не має корпоративних прав.

4. За пріоритетністю:

- первинні фінансові інструменти (фінансові інструменти першого порядку), які характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права чи відносини кредиту (акції, облигації, чеки, векселі тощо);

- вторинні фінансові інструменти, або похідні цінні папери, або деривативи (фінансові інструменти другого порядку), які характеризують виключно цінні папери, що підтверджують право чи зобов'язання їх власника купити або продати первинні цінні папери, що обертаються на ринку, валюту, товари або нематеріальні активи за попередньо визначеними умовами у майбутньому періоді. Такі фінансові інструменти використовують для здійснення спекулятивних фінансових операцій і страхування цінового ризику (хеджування). Основними видами деривативів є форварди, ф'ючерси, опціони, свопи, варанти та ін. Залежно від складу первинних фінансових інструментів або активів, згідно з якими вони випущені в обіг, деривативи бувають фондові, валютні, страхові, товарні тощо.

5. За гарантованістю рівня дохідності:

- фінансові інструменти з фіксованим доходом, які характеризують фінансові інструменти з гарантованим рівнем дохідності при їх погашенні або протягом періоду їх обігу незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового відсотка на ринку фінансових послуг;

- фінансові інструменти з невизначеним доходом, рівень дохідності яких може змінюватися залежно від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або кон'юнктури фінансового ринку (боргові фінансові інструменти з плаваючою відсотковою ставкою).

6. За рівнем ризику:

- безризикові фінансові інструменти, до яких належать державні короткострокові цінні папери, короткострокові депозитні сертифікати найбільш надійних банків, «тверда» іноземна валюта, золото та інші цінні метали, придбані на короткий період. Термін «безризикові» є певною мірою умовним, оскільки потенційний фінансовий ризик несе в собі будь-який із перелічених видів фінансових інструментів;

- фінансові інструменти з низьким рівнем ризику: група короткострокових фінансових інструментів, які обслуговують ринок грошей і

виконання зобов'язань, за якими гарантуються стійкий фінансовий стан і надійна репутація позичальника (характеризується терміном «першокласний позичальник»);

- фінансові інструменти з помірним рівнем ризику, що характеризують групу фінансових інструментів, рівень ризику за якими приблизно відповідає середньоринковому;

- фінансові інструменти з високим рівнем ризику, за якими рівень ризику істотно перевищує середньоринковий;

- фінансові інструменти з дуже високим рівнем ризику, які використовують для здійснення найризикованіших спекулятивних операцій на фінансових ринках (наприклад, акції венчурних (ризикових) підприємств; облигації з високим відсотком, емітовані підприємствами, що перебувають у кризовому фінансовому стані; ф'ючерсні та опціонні контракти тощо).

Варто зазначити, що наведена класифікація відображає поділ фінансових інструментів тільки за найсуттєвішими загальними ознаками. Кожна з наведених груп фінансових інструментів, у свою чергу, класифікується за окремими особливими ознаками, що відображають особливості їх випуску, обігу і погашення.

3. Напрями та способи використання фінансових інструментів

Використання фінансових інструментів пов'язане із відповідними важелями, що визначають характер їх дії. У першу чергу це ті нормативи і ставки, що визначають їх обсяги, а також умови проведення тих чи інших фінансових операцій. За допомогою важелів встановлюється характер дії окремих інструментів.

Фінансові інструменти використовуються у двох напрямках: забезпечувальному та регулюючому.

Забезпечувальне полягає у тому, що за їх допомогою реалізується суспільне призначення фінансів, що полягає, як відмічалось раніше, саме у грошовому забезпеченні потреб окремих суб'єктів. Без відповідного інструментарію суб'єкти інституційної інфраструктури не в змозі виконувати покладені на них функції.

Суть **регулюючого** характеризується тим, що відображаючи через рух грошових потоків взаємозв'язок двох суб'єктів, вони виступають засобами їх взаємного впливу один на одного.

Фінансовий інструментарій є досить стабільним, окремі види фінансових інструментів використовуються з давніх давен, наприклад, податки і кредит. Водночас розвиток фінансової теорії та практики супроводжується появою все нових і нових інструментів — лізинг, похідні цінні папери та інші. Важелі, за допомогою яких приводяться у дію відповідні інструменти (ставки і нормативи, порядок і умови), є більш мобільними. Найпершою реакцією на зміну ситуації у фінансовій системі та економіці є їх коригування — зміна ставок оподаткування, процентних ставок за кредитами і депозитами, умов кредитування, випуску цінних паперів, здійснення валютних операцій тощо.

Охарактеризуємо у такому контексті інструментарій фінансової інфраструктури.

Таблиця 3.1 Інструментарій управлінської та інституційної фінансової інфраструктури

фінансові інструменти важелі дії	
інструментарій фіскальної політики	
податки і збори	ставки оподаткування; пільги і санкції; порядок обчислення і сплати
внески і відрахування	
державні позики	процентні ставки; умови випуску і погашення
кошторисне фінансування	принципи і порядок фінансування
державні субсидії (субвенції, дотації)	критерії та умови надання
державні пенсії (допомоги)	порядок призначення, нарахування і виплати
державні інвестиції	критерії оцінки інвестиційних проектів; умови тендеру і фінансування
інструментарій монетарної політики	
регулювання грошової маси	операції на відкритому ринку; облікова ставка; норми резервування
девальвація	валютні інтервенції, регуляторні засоби
ревальвація	
ринковий інструментарій	
кредити	процентні ставки; умови залучення депозитів і видачі кредитів
депозити	

лізинг	процентні ставки; умови надання
факторинг	дисконт та умови оплати
цінні папери	дивідендна і процентна політика; умови випуску і погашення
страхові внески	страхові тарифи, умови страхування
страхове відшкодування	порядок визначення і виплати

Лекція 3

Тема 4 «Банківська система як інституційна складова фінансової інфраструктури»

План

1. НБУ як основний фінансовий інститут грошової сфери.
2. Комерційні банки – провідні фінансові інститути.
3. Роль пара банків в банківській системі.

Ключові слова: НБУ, банк, комерційний банк, банківський нагляд, пара банки.

Keywords: NBU, bank, commercial bank, bank supervision, a couple of banks.

1. НБУ як основний фінансовий інститут грошової сфери

Важливу роль у формуванні грошового ринку відіграє вся банківська система, що складається із двох рівнів: 1-й рівень - Центральний банк; 2-й рівень - комерційні банки. Центральний банк - емісійний, є агентом уряду при обслуговуванні держбюджету, слугує підтримкою зовнішньої і внутрішньої стабільності національної грошової одиниці.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цілі, визначеної у частині другій цієї статті.

Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за

умови, що це не перешкоджає досягненню цілей, визначених у частинах другій та третій цієї статті.

Національний банк виконує такі функції:

- 1) відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- 2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;
- 3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;
- 4) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- 5) організує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;
- 6) регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками;
- 7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;
- 8) здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі;
- 9) здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, створює та веде Кредитний реєстр Національного банку України;
- 10) веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;
- 10¹) здійснює попередню кваліфікацію осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складає перелік таких осіб;
- 13) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;
- 14) здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;
- 15) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;
- 16) аналізує та прогнозує динаміку макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складає платіжний баланс;
- 17) організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;
- 18) реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;
- 19) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;
- 20) визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;
- 21) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;

22) здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;

22¹) здійснює відповідно до компетенції повноваження у сфері депозитарного обліку;

22²) забезпечує облік і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та/або таких, які визнані безхазяйними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах;

23) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом;

25) визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами;

26) створює Засвідчувальний центр для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначає порядок застосування електронного підпису, у тому числі електронного цифрового підпису в банківській системі України та суб'єктами переказу коштів;

27) видає ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства;

28) веде реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури;

29) здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків;

30) здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та/або членами/учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів);

31) здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності.

32) визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів, здійснює контроль за їх виконанням; утворює центр кіберзахисту Національного банку України, забезпечує функціонування системи кіберзахисту у банківській системі України;

33) забезпечує формування та ведення переліку об'єктів критичної інфраструктури, а також реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури у банківській системі України, визначає критерії та порядок віднесення об'єктів у банківській системі України до об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки у банківській системі України.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

1) виготовлення та зберігання банкнот і монет;

2) створення резервних фондів банкнот і монет;

3) встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків;

4) встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;

5) встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;

б) визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансово-кредитних установ, підприємств та організацій;

7) визначення вимог стосовно технічного стану та організації охорони приміщень банківських установ.

Здійснюючи емісію грошей, Центральний банк виконує корисну і необхідну для розвитку країни роль. Грошові інструменти обслуговують економічний оборот, і їх можна порівняти із транспортними засобами. Останні дають можливість доставляти товари, продукцію промисловості та сільського господарства до місця їх переробки і споживання; аналогічно грошові інструменти забезпечують обіг різних товарів, їх перехід від одного власника до іншого, полегшуючи їх переробку і споживання. Однак надмірна і безконтрольна емісія грошей може призвести до небезпечних і навіть руйнуючих наслідків. Якщо кількість грошей в обігу перевищує певний ліміт, вони вже не стимулюють виробництво, а породжують збиткову купівельну спроможність, наслідком якої є підвищення цін.

Комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу, називається *грошово-кредитною політикою*.

Основними економічними засобами та методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

1) визначення й регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків та фінансово-кредитних установ;

2) процентну політику;

3) рефінансування комерційних банків;

4) управління золотовалютними резервами;

5) операції із цінними паперами на відкритому ринку;

б) регулювання імпорту та експорту капіталу.

Національний банк встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями,

Ставка рефінансування Національного банку України - виражена у відсотках плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється Національним банком України з метою впливу на грошовий оборот та кредитування. Національним банком України встановлюються облікова та ломбардна процентні ставки.

Облікова ставка Національного банку України - виражена у відсотках плата, що береться Національним банком України за рефінансування комерційних банків шляхом купівлі 'Векселів до настання строку платежу за ними та утримується з номінальної суми векселя. Облікова ставка є найнижчою серед ставок рефінансування і є орієнтиром ціни на гроші.

Національний банк встановлює банкам та іншим фінансово-кредитним установам нормативи обов'язкового резервування коштів. При цьому:

1) розмір обов'язкових резервів встановлюється єдиним для банків та фінансово-кредитних установ у процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів у національній та іноземній валюті;

2) для різних видів зобов'язань можуть встановлюватися різні норми обов'язкових резервів;

3) рішення про підвищення норм резерву набирає чинності не раніше, ніж через 10 днів після його опублікування.

Відкритий ринок - ринок, на якому здійснюються операції з купівлі-продажу цінних паперів між особами, що не є первинними кредиторами та позичальниками, і коли кошти внаслідок продажу цінних паперів на такому ринку надходять на користь держателя цінних паперів, а не їх емітента. Використовується центральними банками для купівлі-продажу, як правило, короткострокових державних цінних паперів з метою регулювання грошової маси. Унаслідок купівлі збільшується вкладення коштів в економіку, внаслідок продажу - зменшується. Операціями відкритого ринку Національного банку є купівля-продаж казначейських зобов'язань, власних зобов'язань Національного банку (деPOSITНИХ сертифікатів), а також визначених правлінням Національного банку комерційних векселів, інших цінних паперів та боргових зобов'язань. Кабінет Міністрів України зобов'язаний зберігати кошти Державного бюджету України та позабюджетних фондів у Національному банку на рахунках Державного казначейства України. Умови та порядок обслуговування коштів Державного бюджету України визначаються договором між Національним банком та Державним казначейством України.

2. Банківські установи – провідні фінансові інститути.

Наявність на ринку великої кількості фінансових установ із широким спектром послуг спричиняє загострення конкуренції між ними, і в кінцевому підсумку – зниження цін на різні види фінансових послуг. Розвинений та конкурентний ринок фінансових послуг призводить до зменшення винагороди фінансових установ за інші надані учасниками ринку послуги.

Банківська система в Україні має дворівневу структуру і охоплює:

- Національний банк України;
- банки другого рівня.

Банки – це фінансові посередники, які виконують комплекс базових операцій фінансового ринку. Банк є юридичною особою, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України надавати такі фінансові послуги:

- а. залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб;
- б. розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- в. відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб, банків-кореспондентів, в тому числі преказ коштів з цих рахунків.

Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та

страхування, крім виконання функцій страхового посередника. Вони можуть функціонувати як універсальні та спеціалізовані банки, створюватись у формі публічного акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та кооперативного банку.

Можливе створення державного банку, 100 % статутного капіталу якого належить державі. Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого кооперативного банку не менше 50 осіб. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.

Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених органів. Не можуть бути учасниками банків об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації. У своїй діяльності банки керуються нормами Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 – III від 7.12.2000 р. зі змінами та доповненнями.

Банки мають право створювати банківські об'єднання:

а. банківська корпорація – це юридична особа, засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки;

б. банківська холдингова група – це об'єднання банків, де материнсько-му банку належить не менше 50 % акціонерного (пайового капіталу);

в. фінансова холдингова група – складається з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути один банк, і материнська компанія також, має бути фінансовою установою.

Комерційний банк вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з часу його реєстрації в НБУ. Внески засновників, акціонерів до статутного капіталу комерційного банку здійснюються у грошовій формі в національній валюті України та вільно конвертованій валюті (для нерезидентів).

Створення банків здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність»,

Мінімальний розмір статутного капіталу банку на момент реєстрації повинен становити не менше 500 млн грн.

Капітал банку складається з:

основного капіталу до якого належать сплачений та зареєстрований капітал, резерви, створені та збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, додаткові внески акціонерів тощо;

додаткового капіталу, до якого належать нерозкриті резерви, резерви переоцінки, субординований борг тощо.

Для забезпечення надійності та стабільності банківської системи, забезпечення інтересів вкладників та кредиторів комерційним банкам

видаються НБУ ліцензії на здійснення банківських операцій. **Ліцензування** – це надання комерційним банкам, що набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення де-яких чи всіх банківських операцій. Перелік операцій, що підлягають ліцензуванню, визначається Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Комерційні банки мають право здійснювати операції тільки після отримання від-повідної ліцензії НБУ.

Комерційним банками надаються ліцензії, якщо вони відповідають наступним вимогам:

- а. на час прийняття рішення зареєстрований статутний капітал банку по-винен бути повністю сплачений;
- б. наявність професійно придатних керівних осіб банку;
- в. наявність підрозділів, що виконують відповідні банківські операції; наявність підрозділу внутрішнього аудиту;
- г. наявність внутрішніх нормативних документів банку, що регламентують відповідні операції;
- д. забезпеченість відповідним банківським обладнанням; відповідність приміщення банку вимогам НБУ;
- е. наявність угоди про оренду приміщення на строк не менше 5 років.

В умовах ринкової економіки банки поділяються залежно від класифікаційної ознаки на такі види:

1. *За формою власності*: державні; приватні; кооперативні.

В Україні функціонують два державні банки: експортно-імпорتنий та ощадний. Решта банків є приватними і мають статус акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю.

2. *За територіальною ознакою*: міжнародні; регіональні; банки, що ведуть діяльність у національному масштабі.

3. *За колом виконуваних операцій*: спеціалізовані; універсальні;

Універсальними називають банки, які виконують широке коло операцій та охоплюють багато секторів грошового ринку.

Спеціалізованими називають банки, які виконують окремі операції чи функціонують у вузькому секторі грошового ринку та понад 50 % їх активів є активами одного типу. *До спеціалізованих відносяться*:

Ощадні банки (у країнах з розвинутою ринковою економікою) – це не-великі кредитні установи, які функціонують у регіональному просторі (у межах міста, землі, штату тощо) і головними клієнтами яких є населення.

Інвестиційні банки – здійснюють мобілізацію довгострокового позичкового капіталу шляхом емісії та розміщення зобов'язань (облігацій, сертифікатів, векселів) і надають його юридичним особам та державі у тимчасове користування.

Іпотечні банки спеціалізуються на видачі довгострокових позичок під заставу нерухомості (земля, будівля тощо), а свою ресурсну базу формують за рахунок власних коштів та випуску іпотечних облігацій.

Ресурси комерційного банку – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні й використовуються для забезпечення діяльності банку. (Ресурси комерційного банку: власні, залучені, запозичені).

До позитивних результатів діяльності банківської системи можна віднести зниження частки валютних активів та зобов'язань, приріст і підвищення якості активів, поповнення статутного капіталу, відновлення довіри вкладників до банків. До негативних – стійку недовіру до національної валюти, падіння обсягів роздрібного кредитування і підвищення витрат на забезпечення банківської діяльності.

3. Роль парабанків в банківській системі.

Парабанківська система - це система, елементами якої є сукупність різноманітних видів небанківських фінансово-кредитних інститутів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, що існує в тій чи іншій країні в певний історичний проміжок часу, та функціонує в межах єдиного фінансового механізму. Парабанківська система, переважно, функціонує у вузьких секторах ринку, де вимагаються спеціальні знання та технічні засоби і прийоми, особливо в таких сферах, як: залучення дрібних заощаджень домогосподарств; фінансування інноваційної діяльності; страхування; мікрокредитування; забезпечення соціальних гарантій; довгострокове інвестування капіталу; розміщення цінних паперів промислових підприємств.

Парабанківські (небанківські) фінансово-кредитні установи відрізняються від банківських наявністю вузької спеціалізації запропонованих послуг. Крім того, основною сферою банківської діяльності є виконання трьох базових операцій - депозитних, кредитних та розрахункових. У сукупності їх можуть здійснювати лише банківські установи. Ті ж фінансові посередники, для яких такі операції не є базовими, відносяться до парабанківських.

До складу парабанківської системи входять спеціалізовані кредитно-фінансові інститути (СКФІ) та поштово-ощадні установи.

Діяльність спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів (СКФІ) полягає в обслуговуванні певних типів клієнтів (часто на пільгових умовах) або поширюється на такі сфери кредитування, які є ризикованими для комерційних банків (сільське господарство, будівництво, дрібне підприємництво).

Поштово-ощадні установи, в свою чергу, займаються мобілізацією дрібних заощаджень громадян через поштові відділення та кредитуванням на цій основі інших фінансово-кредитних установ та держави.

Основними видами парабанківських фінансово-кредитних установ є:

- інвестиційні компанії та фонди;
- лізингові компанії;
- факторингові компанії;
- брокерські та дилерські фірми;
- страхові компанії;
- страхові компанії;

- пенсійні фонди;
- фінансові компанії;
- ломбарди;
- кредитні товариства;
- трастові компанії тощо.

Інвестиційні компанії — це різновидність кредитно-фінансових інститутів, які акумулюють кошти приватних інвесторів шляхом емісії власних цінних паперів, та вкладають їх в акції, облігації та інші активи підприємств своєї країни та закордоном. При цьому, доходи, отримані у вигляді дивідендів та процентів, розподіляються інвестиційною компанією серед її акціонерів, а прибуток від підвищення біржового курсу цінних паперів, зараховується, як правило, до резервів. Інвестиційні компанії відрізняються від інвестиційних банків тим, що повністю виражають інтереси інвесторів

Лізингові компанії - установи, які купують предмети довгострокового кредитування (машини, обладнання, споруди виробничого призначення, транспортні засоби тощо) і надають їх в довгострокову оренду (на 5-8 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна. Таке майно є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Факторингові компанії - це фінансові організації, на користь яких з боку виробників здійснюється переуступка права отримання платежів від покупців за постачання товарів або надання послуг.

Страхові компанії - це фінансові інститути, які функціонують з метою охорони майнових й особистих інтересів фізичних та юридичних осіб, шляхом відшкодування їм втрат, що виникають внаслідок стихійного лиха, нещасних випадків або інших несприятливих умов.

Пенсійні фонди - це спеціалізовані фінансові установи, що займаються мобілізацією та використанням коштів пенсійного призначення.

Пенсійні фонди утворюються за рахунок внесків працюючих та роботодавців, і володіють досить значними сумами грошових коштів. За формою власності пенсійні фонди можуть бути приватними або державними.

Недержавні пенсійні фонди функціонують в сфері соціального страхування і спільно з державним Пенсійним фондом формують систему пенсійного забезпечення. Недержавне пенсійне страхування є добровільним, доповнюючи обов'язкове державне, і здійснюється у накопичувальній формі (розмір пенсії прямо залежить від накопиченої на персональному рахунку суми внесків). Недержавні пенсійні фонди є одними з найважливіших інвесторів, маючи у своєму розпорядженні так звані «довгі гроші», які можуть вкладатися у довготривалі проекти, сприяючи розвитку економіки.

Ломбарди - це фінансові установи, виключним вилом діяльності яких є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок

власних або залучених коштів, під заставу рухомого майна на визначений строк під визначений відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг.

До супутніх послуг ломбарду належать: прийом під заставу та відповідальне зберігання майна; оцінка заставленого майна відповідно до чинного законодавства та/ або умов договору; надання посередницьких послуг зі страхування предмета застави на підставі агентського договору зі страховою компанією; реалізація заставленого майна відповідно до чинного законодавства та/або умов договору.

Кредитні товариства - це установи, що утворюються для задоволення потреб їх членів (кооперативів, підприємств малого і середнього бізнесу, фізичних осіб) у кредитуванні. Капітал цих фінансових організацій формується шляхом купівлі членських паїв та сплати спеціального внеску учасниками. Основними видами діяльності кредитних товариств є надання коротко- і середньострокових кредитів, а також здійснення посередницької діяльності.

Кредитні спілки - це громадські організації, створювані на добровільних засадах з метою фінансового та соціального захисту їх членів через залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Засновниками кредитних спілок є група фізичних осіб, об'єднаних спільними ознаками (територіальними, професійними тощо). Видача позик кредитними спілками здійснюється під мінімальні відсоткові ставки. Базуючись на засадах кооперації, кредитні спілки фінансують підприємницькі проекти своїх членів, при цьому не маючи на меті отримання прибутку.

Інститути спільного інвестування виступають фінансовими посередниками на ринку цінних паперів, мобілізуючи кошти розрізненних ін-весторів та вкладаючи їх у відповідні інвестиції. В Україні вони можуть створюватися у формі пайових (відкритих, інтервальних, закритих диверсифікованих і недиверсифікованих, венчурних) та корпоративних (закритих недиверсифікованих і венчурних) інвестиційних фондів.

Лекція 4

Тема 5 «Фінансові компанії – елементи фінансової інфраструктури»

План

1. Поняття та основна роль фінансових компаній.
2. Лізингові компанії та їх діяльність.
3. Факторинг та факторингові компанії.

Ключові слова: фінансова компанія, лізинг, лізингова компанія, факторинг, факторингова компанія, фінансові послуги, кредити, депозити.

Keywords: financial company, leasing, leasing company, factoring, factoring company, financial services, loans, deposits.

1. Поняття та основна роль фінансових компаній.

Фінансові компанії - це небанківські інститути кредитної системи, що спеціалізуються на кредитування продаж споживчих товарів з відстрочкою платежу.

Фінансові компанії можуть бути створені як самостійні юридичні особи на акціонерних чи пайових засадах або ж як окремі структурні підрозділи, філії, дочірні підприємства банків і страхових компаній, що відображає прагнення останніх опанувати відповідні сектори ринку кредитних послуг. Крім того, фінансові компанії можуть створюватись промисловими фірмами - виробниками споживчих товарів.

Ресурси фінансових компаній формуються шляхом випуску власних боргових зобов'язань - як правило, облігацій або векселів. Крім того, фінансові компанії можуть використовуватися короткостроковими кредитами комерційних банків.

Основною функцією фінансових компаній є надання кредитів покупцям споживчих товарів шляхом придбання у торговельних фірм боргових зобов'язань, якими були оформлені відповідні продажі.

У процесі придбання товару покупцем, як правило, спочатку сплачується частина його вартості (в межах 20%), а решта суми оформляється в кредит. Після цього фінансова компанія на основі попередньо укладеного з торговою фірмою договору та представлених нею документів про продаж в кредит направляє продавцю обумовлену суму, що дорівнює ціні товару за мінусом оплаченої частини.

Покупець, що придбав товар, погашає свою заборгованість перед фінансовою компанією протягом обумовленого договором строку (1-4 роки) щомісячними внесками з виплатою відповідних процентів. При цьому фінансова компанія може виставити ряд тратт на покупця, який повинен їх акцептувати.

Процент за такого роду кредитами, як правило, вищий, ніж процент за звичайними позиками комерційних банків, виданими на аналогічні строки, - від 10 до 30%, що пов'язано з більшим рівнем ризику непогашення кредиту.

Фінансові компанії можуть застосовувати також інші схеми кредитування. Наприклад, надавати позики торговельним фірмам під заставу боргових зобов'язань покупців або кредитувати безпосередньо самих покупців. У деяких випадках фінансові компанії здійснюють також лізингові і факторингові операції.

У промислово розвинутих країнах інтенсивний розвиток фінансових компаній в останні десятиліття пов'язаний з потребами товаровиробників у швидкому просуванні своєї продукції до споживача в періоди економічних спадів та зниження купівельної спроможності населення. Це насамперед стосується автомобільної промисловості, виробництва електро побутових товарів та інших предметів тривалого користування. Зокрема у США розвиток таких крупних фінансових компаній, як "Дженерал Моторз Аксептанс Корпорейшн", "Форд Мотор Кредит", "Ай-Бі-Ем Кредит" та деяких інших призвів до поступового відвоювання ними у банків значної частини ринку позичкових капіталів. Почавши з видачі споживчих кредитів, вони поступово поширили свою діяльність на кредитування корпорацій, іпотечні послуги і навіть деякі види страхування.

2. Лізингові компанії та їх діяльність.

Лізингова компанія – спеціалізована установа, яка здійснює посередницьку діяльність щодо надання в оренду майна на умовах лізингу. Лізингова компанія отримує обладнання на власне ім'я і передає його в користування іншій особі на підставі лізингової угоди. Лізингова компанія бере на себе обов'язки орендодавця.

Розрізняють лізингові компанії вузькоспеціалізовані та універсальні. Перші пов'язані з одним видом товару або товарами з однієї групи стандартних видів, переважно мають власний парк машин, запас обладнання і здебільшого самі здійснюють його технічне обслуговування. Універсальні лізингові компанії передають в оренду найрізноманітніші види машин і обладнання та надають орендарю право вибору постачальника необхідного обладнання, розміщення замовлення й приймання об'єкта угоди. Компанія є установою, що організовує фінансові угоди.

Лізингові компанії діють на основі власних засобів і банківського кредиту. Банки залучаються до лізингового бізнесу, оскільки він є капіталомістким, і через високу конкуренцію на кредитному ринку. Часто лізингові компанії існують як філіали, дочірні фірми промислових або торгових фірм, великих комерційних банків і страхових фірм.

ЦК України [1], ГК України [2] та Закон України «Про фінансовий лізинг» [3] не містять поняття «лізингова компанія», хоча в окремих законодавчих актах України даний термін вживається, однак при цьому законодавець не розкриває його змісту. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про фінансові

послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» лізингові компанії віднесені до числа фінансових установ. Обов'язок здійснення фінансового моніторингу покладає на лізингові компанії як фінансові установи Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. [4]. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [5] покладає на лізингові компанії поряд з іншими фінансовими установами обов'язок оприлюднювати свою фінансову звітність. Аналізуючи загальні ознаки, що притаманні суб'єкту господарювання – господарській організації загалом та чинне законодавство, що визначає порядок та особливості здійснення лізингової діяльності лізинговими компаніями в Україні, можна виділити такі ознаки лізингової компанії:

1) господарська організація, що має статус фінансової установи. Закон України «Про фінансовий лізинг» в статті 4 визначає лізингодавця через категорію юридична особа. Згідно з даною статтею лізингодавцем може бути тільки юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [6] (далі – Закон «Про фінансові послуги») лізингові компанії, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, віднесені до числа фінансових установ. Відповідно до ст. 1 Закону «Про фінансові послуги» фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка віднесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом. Фінансові послуги, відповідно до ч. 1 ст. 5 даного Закону, надаються фінансовими установами та, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності. Суб'єктами лізингової діяльності можуть бути тільки суб'єкти господарювання – господарські організації. Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону «Про фінансові послуги», фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. У свою чергу, фінансовий лізинг віднесено згідно зі ст. 4 до фінансових послуг. Таким чином, відповідно до вимог Закону України «Про фінансові послуги» надання послуг фінансового лізингу має бути виключним видом діяльності лізингової компанії. Таку точку зору підтримують і окремі науковці. Так, А. Г. Барабаш вважає, що лізинг має бути виключним видом діяльності лізингової компанії. О. В. Асташкіна вважає, що ніякі інші функції, крім функцій лізингодавця, лізингові компанії здійснювати не можуть. На нашу думку, здійснення лізингової діяльності повинно визначатись законодавцем основним, а не виключним видом діяльності лізингової компанії і це повинно відобразитись у її статуті;

2) створення у порядку, визначеному законодавством (ст. 56 ГК України, Закон України від 26.11.2015 р.). У літературі окремими науковцями висловлювалася пропозиція щодо необхідності запровадження ліцензування діяльності лізингових компаній. Так, А. Г. Барабаш у своїй роботі запропонувала такі ліцензійні умови для лізингових компаній: організаційно-правова форма, яка забезпечує повну відповідальність всіх або частини учасників за боргами товариства (повне або командитне товариство); здійснення лізингової діяльності як виключного виду діяльності; встановлення на рівні закону мінімального розміру статутного фонду лізингової компанії На думку О. В. Трофімової, обмеження свободи підприємницької діяльності шляхом встановлення для лізингових компаній права здійснювати лізингову діяльність лише у формі повного або командитного господарського товариства є необґрунтованим, оскільки лізингодавець є кредитором, а не боржником у лізингових правовідносинах. Лізингова діяльність в Україні не ліцензується. Проте держава регулює ринок лізингових послуг та здійснює нагляд за лізинговою діяльністю шляхом запровадження обов'язкового внесення інформації про лізингові компанії до Державного реєстру фінансових установ. Варто зазначити, що найбільш поширеною формою створення лізингових компаній як у зарубіжних країнах, так і в Україні є господарські товариства, а саме акціонерні товариства. В літературі висловлюється думка, що акціонерне товариство як організаційно-правова форма лізингових компаній має ряд переваг, а саме: акціонерне товариство дозволяє залучати широке коло осіб, майнові засоби яких можуть скласти значний капітал; великі підприємства можуть засвоювати складні технології, випускати більш досконалу продукцію, сприяючи тим самим у кінцевому результаті підвищити добробут товариства в цілому; дана форма досить ефективна для здійснення переливу капіталу із однієї галузі чи сфери товариства в іншу; обмежена форма відповідальності її учасників знижує ризик втрати свого майна у випадку певних невдач товариства тощо. На нашу думку, доцільність акціонерної організаційно-правової форми лізингової компанії має ряд переваг, а саме: залучення тимчасово вільних засобів фізичних і юридичних осіб шляхом продажу їм акцій чи облігацій; використання привілейованих акцій на користь компанії; отримання більших дивідендів за рахунок ефективної роботи, що посилює, в свою чергу, зацікавленість і мотивацію працівників компанії; можливість отримання в якості вкладу майна (предмет лізингу); розвиток ринку цінних паперів з метою фінансування виробничих інвестицій тощо. Також передбачається створення лізингових компаній як дочірніх компаній банків.

Слід відмітити, що на сучасному лізинговому ринку банки співпрацюють із всіма суб'єктами лізингових відносин: контролюють незалежні лізингові компанії, надаючи їм кредити. Тобто, як зазначають окремі дослідники, що вибір найбільш доцільної організаційно-правової форми лізингової компанії залежить від багатьох факторів і, перш за все, від: рівня відповідальності засновників; форми формування статутного капіталу; обсягу прав; видів лізингової діяльності; кількості засновників;

3) безпосереднє на постійній основі здійснення лізингової діяльності. Це передбачає інвестування коштів і набуття предмета лізингу у власність для передачі його у володіння та користування лізингоодержувачу. В науковій літературі панує точка зору, що до лізингових компаній можуть бути віднесені суб'єкти господарювання, в предметі діяльності в установчих документах яких передбачено здійснення лізингової діяльності і які здійснили або здійснюють хоча б одну лізингову операцію. В такому випадку, як зазначає Ю. С. Харитонов, до лізингових компаній можна було б віднести банки та інші фінансово-кредитні установи, які мають право здійснювати лізингові операції відповідно до їх установчих документів. Тому, на нашу думку, в законодавчому визначенні поняття «лізингова компанія» слід закріпити, що лізингова діяльність здійснюється лізинговою компанією безпосередньо та на постійній основі. Як зазначається в літературі, усі лізингові компанії, що нині формують лізинговий ринок України, можна поділити на такі групи: – компанії, створені виробниками основних засобів, постачальниками та дилерами (Ілта Лізинг, Порше Лізинг Україна); – компанії, створені банківськими установами (ВТБ Лізинг Україна, Райффайзен Лізинг Аваль, ІНГ Лізинг Україна, Унікредіт Лізинг Україна, ОТП Лізинг, Вейбі Лізинг, Укіо Банк Лізинг, Ерсте груп Імморент Україна); – незалежні компанії (Українська Лізингова компанія, ВФС Україна, Перша Лізингова Компанія, Адванс-Лізинг); – державні лізингові компанії («Украгролізинг»);

4) професійна основа діяльності, що полягає у здійсненні діяльності колективом спеціально підібраних висококваліфікованих фахівців. Професійна компетентність – це сукупність професійних знань, умінь, засоби виконання професійної діяльності. Так, великі лізингові компанії можуть дозволити собі утримувати виділеного фахівця, який займається питаннями стратегії, а також найняти сторонніх консультантів, які мають необхідні методологічні та маркетингові компетенції. У невеликих компаніях залучити персонал значно легше, проте немає ресурсів і компетенцій. Розвиток компанії більше залежить від випадку і волі директора, ніж від продуманого плану;

5) мета діяльності – задоволення майнових інтересів інших суб'єктів господарських правовідносин (лізингоодержувачів) в отриманні предмета лізингу, необхідного для здійснення господарської діяльності, у володіння і користування та отримання прибутку;

6) наявність відокремленого майна, закріпленого на визначеній законодавчо правовій основі (титулі) – право власності, господарського відання, оперативного управління, оренди. Чинне законодавство про лізинг не встановлює спеціальних (підвищених) вимог до мінімального розміру статутного фонду лізингової компанії. Тому при визначенні мінімального розміру статутного фонду лізингової компанії слід керуватись загальними вимогами, встановленими законом для відповідної організаційно-правової форми. Ми вважаємо, що при визначенні правового статусу лізингової компанії в Законі України «Про фінансовий лізинг» слід обмежити джерела формування статутного капіталу лізингової компанії виключно грошовими коштами, що

відповідатиме специфіці та характеру діяльності лізингової компанії, яка потребує наявності власних засобів для інвестування в предмети лізингу;

7) наявність господарської правосуб'єктності, що включає господарську правоздатність (сукупність прав та обов'язків, які може набувати суб'єкт у процесі здійснення господарської діяльності) та компетенцію (сукупність прав та обов'язків, якою суб'єкт наділений за законом та установчими документами).

З урахуванням вищезазначеного пропонуємо закріпити в Законі України «Про фінансовий лізинг» таке визначення терміна лізингова компанія – це господарська організація, створена у визначеному законодавством порядку, що на професійній основі, постійно та безпосередньо здійснює лізингову діяльність для задоволення майнових інтересів інших суб'єктів господарських правовідносин з метою отримання прибутку, має відокремлене майно, закріплене за ним на визначеному правовому титулі та господарську правосуб'єктність і відповідно до чинного законодавства виконує функцію лізингодавця.

Висновки. Відсутність законодавчого визначення лізингової компанії, яке широко використовується в чинному законодавстві та правозастосовчій практиці, обумовлює необхідність визначення і законодавчого закріплення поняття «лізингова компанія» в Законі України «Про фінансовий лізинг» та законодавчого визначення особливостей правового статусу лізингових компаній. Основними ознаками (елементами), що визначають особливість лізингової компанії, є: мета і завдання суб'єкта господарювання; предмет, цілі і вид його діяльності; організаційно-правова форма; порядок створення; правовий режим майна суб'єкта господарювання; господарська правосуб'єктність (права і обов'язки); юридична відповідальність; порядок ліквідації та реорганізації суб'єкта господарювання.

3. Факторинг та факторингові компанії.

Трактування поняття «факторинг» в українському законодавстві можна знайти відразу в декількох правових актах:

□ у Цивільному кодексі України від 16.01.2003 р. № 435-IV, наведено визначення договору факторингу:

За договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Предметом договору факторингу може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога). Майбутня вимога вважається переданою фактору з дня виникнення права вимоги до боржника. Якщо передання права грошової вимоги обумовлене певною подією, воно вважається переданим з моменту настання цієї події.

□ відповідно до Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV:

Банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи.

□ у Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III:

Факторинг – це придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів.

Відповідно до чинного законодавства основними ознаками факторингу можна вважати:

- 1) предметом договору факторингу є право грошової вимоги до третьої особи;
- 2) фактор передає або зобов'язується передати в розпорядження другої сторони грошові кошти. Так відбувається фінансування фактором клієнта;
- 3) послугу фактор надає за плату.

Виходячи з цього, договір факторингу – це договір, за яким відступається грошова вимога, у розрахунок за яку передаються гроші, на умовах платності. Сторонами у договорі факторингу є фактор (може бути банк або інша фінансова установа, яка має право здійснювати факторингові операції) і клієнт (може бути фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності).

Факторинг - це комплекс послуг для виробників і постачальників, що здійснюють торговельну діяльність на умовах відстрочення платежу.

Факторингова компанія - це фінансова установа, яка здійснює в інтересах третіх осіб за власний рахунок або за рахунок цих осіб, операції з придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

До фінансової послуги факторингу відноситься наступна сукупність операцій з фінансовими активами (крім цінних паперів і похідних цінних паперів):

- Фінансування клієнтів - суб'єктів господарювання, які уклали договір, з якого випливає право грошової вимоги;
- Отримання відступленого права грошової вимоги, у тому числі права вимоги, яке виникне в майбутньому, до боржників - суб'єктам господарювання за договором, на якому базується таке відступлення;
- Отримання плати за користування грошовими коштами, наданими у розпорядження клієнта, у тому числі шляхом дисконтування суми боргу, розподілу відсотків, винагороди, якщо інший спосіб оплати не передбачено договором, на якому базується відступлення.

Факторингові компанії мають право надавати такі види фінансових послуг:

- факторинг (факторингові послуги);
- надання фінансових кредитів (за рахунок власних коштів);
- фінансовий лізинг;
- надання поручительств;
- надання гарантій;
- надання позик;
- залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;

• інші операції з фінансовими активами, які здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок, за рахунок цих осіб або за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, здійснення яких відповідно до Законів України можливе без отримання ліцензій дозволів.

Факторингові компанії не можуть здійснювати діяльність:

- з надання фінансових кредитів за рахунок прямо або опосередковано залучених коштів;
- з довірчого управління фінансовими активами;
- з управління Фондом фінансування будівництва.

Важливо! Діяльність у сфері факторингу не потребує отримання ліцензії. При цьому, якщо факторингова компанія надає не тільки факторингові послуги, а й інші фінансові послуги, що потребують обов'язкового ліцензування, факторингова компанія повинна отримати відповідну ліцензію.

ВИМОГИ

До діяльності факторингової компанії законодавством висуваються певні критерії, зокрема:

- в установчих документах заявника має бути визначена діяльність з надання певних видів фінансових послуг як виключна діяльність з урахуванням вимог законодавства, в тому числі щодо можливості суміщення окремих видів фінансових послуг;

- наявність у заявника внутрішніх правил з надання фінансових послуг і зразкових договорів з клієнтами, які мають відповідати вимогам законодавства і затверджуватися уповноваженим органом заявника відповідно до його установчих документів;

- наявність системи бухгалтерського обліку та звітності, які відповідають вимогам законодавства і передбачають облік операцій з надання фінансових послуг своїм клієнтам;

- наявність власного капіталу в розмірі не менш ніж 5 млн.грн на дату подання заяви для фінансових компаній-заявників, які планують надавати фінансові послуги, що передбачають здійснення операцій з коштами, отриманими від фізичних осіб, а також клірингу, і не менш ніж 3 млн.грн для усіх інших фінансових компаній - заявників;

- наявність кваліфікованих кадрів, які безпосередньо здійснюють діяльність з надання відповідних видів фінансових послуг, не мають непогашеної судимості за корисливі злочини, а також взяли на себе зобов'язання щодо безумовного виконання вимог статті 10 Закону України "Про

фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" , і відповідність керівника та головного бухгалтера заявника Професійним вимогам до керівників та головних бухгалтерів фінансових установ;

• наявність технічних умов, необхідних для надання фінансових послуг своїм клієнтам, та забезпечення належного і своєчасного обліку фінансово-господарських операцій відповідно до законодавства України, а саме:

1. власного або орендованого приміщення;

2. відповідної комп'ютерної техніки, яка дає можливість забезпечити виконання вимог щодо подання інформації у форматі, встановленому Держфінпослуг, та комунікаційних засобів (телефону, факсу, електронної пошти Інтернет);

3. відповідного програмного забезпечення, необхідного для надання фінансових послуг своїм клієнтам та забезпечення належного, своєчасного обліку фінансово-господарських операцій відповідно до законодавства та подання звітності до Держфінпослуг;

• відсутність збитків за даними останнього річного фінансового звіту про фінансові результати, що передує подачі заяви, підтвердженого аудитором (крім новостворених);

• відсутність порушень чинного законодавства у сфері регулювання ринків фінансових послуг протягом року, що передує зверненню юридичної особи - заявника до Держфінпослуг (крім новостворених).

Лекція 5

Тема 6 «Страхові компанії та недержавні пенсійні фонди»

1. Сутність та основні види діяльності страхових компаній.
2. Недержавні пенсійні фонди як інститути фінансової інфраструктури.

Ключові слова: страхування, страхова компанія, страхувальник, страховик, пенсійний фонд, недержавний пенсійний фонд.

Keywords: insurance, insurance company, insurer, insurer, pension fund, non-state pension fund.

1. Сутність та основні види діяльності страхових компаній.

В умовах ринкових відносин у зв'язку з ускладненням відносин суб'єктів господарювання, збільшенням масштабів і посиленням концентрації виробництва ступінь ризикованості в суспільстві зростає. У результаті, виникає об'єктивна потреба у страхуванні як ефективному засобі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання і життєдіяльності людей шляхом

відшкодування збитків від ризикових обставин, зумовлених природними явищами (стихійними лихами) та нещасними випадками, що загрожують життю,

Сутність і зміст страхової діяльності розглядають через її функції: ризикову (відшкодування), тобто матеріальну відповідальність страхових компаній (СК) за наслідки ризику; заощадження засобів (накопичувальну), застосовуване за окремими видами особистого страхування (життя, пенсій, ренти) з урахуванням інвестиційного доходу протягом терміну дії договору; попереджувальну (превентивну), тобто фінансування заходів з метою зменшення наслідків страхових подій; контрольну (державний нагляд і внутрішній аудит); ціноутворення (тарифікація).

Принципи, на яких ґрунтується здійснення страхової діяльності, такі:

— вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком — виду страхування;

— страховий ризик — потенційна можливість збитку або втрати доходу при настанні визначених подій;

— страховий інтерес страхувальника і страховика як законна вимога відшкодувати майновий збиток, пов'язаний із правом власності, володіння, розпорядження і використання об'єкта страхування та права вимоги від страховика дотримання умов договору;

— максимальна сумлінність, тобто довіра між сторонами, надання повної інформації з предмета укладеного договору страхування як на етапі його укладання, так і на етапі виконання;

— страхове відшкодування на рівні збитку, тобто виплати не мають приносити страхувальнику прибуток, страхове відшкодування має лише відновити його майнове становище до того рівня, що був безпосередньо перед страховим випадком, який трапився;

— застереження, тобто включення до договору страхування особливих клаузул. Наприклад, франшиза — позначена в договорі незначна частина збитку, яка при настанні страхової події не відшкодовується страховиком;

— суброгація (зустрічний регресний позов) означає можливий позов до третьої (винної) особи в збитку з метою компенсації матеріальних витрат страховика в обсязі виплаченого ним страхового відшкодування;

— диверсифікованість, тобто законодавча можливість розширення ділової активності страховиків за межами основної діяльності;

— контрибуція, або спільне покриття фактичного ризику страховиками пропорційно страховим сумах договорів за страхуванням одного об'єкта;

— перестраховання та співстраховання як особливі види страхових відносин, що дають змогу підвищити гарантію виконання страхових зобов'язань перед страхувальниками.

Відповідно до цих критеріїв (якісних ознак) класифікацію страхування розглядають за такими ознаками, як:

— історичні, що передбачає виділення етапів еволюції розвитку потреб у страхуванні та пропозиції страхових послуг згідно із законодавством із страхування:

а) 1991—1992 рр. — формування системи Укрдержстраху;

б) 1993—1996 рр. — початок функціонування національної системи страхування незалежної України в умовах різноманітних організаційних форм страхування (від прийняття Декрету Кабінету Міністрів України "Про страхування" у 1993 р.);

в) із 1996 р. донині — зміцнення фінансових основ діяльності страхових компаній (після затвердження Закону України "Про страхування");

— економічні

а) залежно від спеціалізації страховика (страхування життя і ризикове страхування);

б) за об'єктами страхування (особисте та майнове страхування, страхування відповідальності);

в) за видом майна (автотранспортне, морське, авіаційне, космічне, кредитне, вогневі ризики та ін.);

г) за статусом страхувальника (захист інтересів громадян — фізичних осіб і суб'єктів підприємницької діяльності — юридичних осіб);

д) за статусом страховика (державне, взаємне, комерційне);

— юридичні

а) за ліцензованими видами страхування;

б) за формами здійснення страхування (добровільне й обов'язкове).

Обов'язкова форма страхування відбувається за такими ознаками:

— установлення законом, згідно з яким страховик зобов'язаний застрахувати відповідні об'єкти, а страхувальники — вносити належні страхові платежі (перелік об'єктів, обсяг страхової відповідальності, норми страхового забезпечення, порядок установлення тарифних ставок; надане право їх диференціації на місцях: періодичність внесення страхових платежів);

— суцільне охоплення зазначених у Законі України "Про страхування" об'єктів після щорічної їх перереєстрації, нарахування страхових платежів і стягнення у встановлений термін;

— автоматичність — поширення на об'єкти, зазначені у цьому законі;

— здійснення незалежно від внесення страхових платежів (стягнення внесків зі страхувальника здійснюється аж до судового порядку, а у разі або втрати, або ушкодження застрахованого майна, не оплачуваного страховими внесками, страхове відшкодування підлягає виплаті з утриманням заборгованості за страховими платежами, а на не внесені в термін страхові платежі нараховується пеня);

— безстроковість, тобто дія протягом усього періоду, доки страхувальник користується застрахованим майном;

— нормування страхового забезпечення з метою спрощення страхового оцінювання і порядку виплати страхового відшкодування.

Добровільне страхування відбувається на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови та порядок його здійснення визначаються правилами страхування конкретного страховика, що встановлюються ним самостійно відповідно до вимог законодавства; конкретні умови визначаються безпосередньо у процесі укладання договору страхування.

В умовах ринку ступінь ризику збільшується і є невід'ємною складовою підприємницької діяльності, платою за ринкову свободу.

Страховим ризикам притаманні ймовірний характер події, випадковість її настання, можливість кількісного оцінювання наслідків страхової події. Потреба у страховому захисті виникла з появою людини і зростала у процесі її діяльності.

Можливість страхування збігається із страховими інтересами сторін, страховиків і страхувальників. Результатом домовленості сторін є страховий договір, який починає діяти з моменту першого страхового внеску. Страховий фонд формується за допомогою зусиль страховика на страховому та інвестиційному ринках. Унаслідок реалізованого ризику (страхового випадку) настає відповідальність страховика щодо компенсації збитку страхувальника (рис. 6.1).

Рисунок 6.1. Система взаємозв'язків між страхувальником і страховиком

а. Недержавні пенсійні фонди як інститути фінансової інфраструктури.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) — це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (підприємницького товариства), функціонує та здійснює свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на

користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду

Відповідно до законодавства України НПФ поділяють на відкриті, професійні та корпоративні залежно від складу засновників та учасників (табл. 6.2).

Таблиця 6.1. Види недержавних пенсійних фондів

Вид НПФ	Засновники	Учасники
Відкриті	Одна чи кілька юридичних осіб	Будь-які фізичні особи
Корпоративні	Юридична особа — роботодавець або кілька юридичних осіб — роботодавців	Виключно фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах із засновником
Професійні	Об'єднання юридичних осіб — роботодавців, професійні спілки та ін.	Фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності

Є певні обмеження щодо заснування певного виду НПФ. Так, юридичні особи, діяльність яких фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів, не мають права бути засновниками відкритого пенсійного фонду. Таким фізичним особам дозволено бути засновником корпоративного пенсійного фонду або здійснювати пенсійні внески до вже створених пенсійних фондів лише у випадках, передбачених законодавством України або рішенням відповідних місцевих рад.

Юридична особа може бути одночасно засновником не більш як одного корпоративного чи одного професійного пенсійного фонду. Така юридична особа може бути засновником одного або більше відкритих пенсійних фондів.

Засновники відкритого пенсійного фонду не можуть бути зберігачем цього фонду та його аудитором.

Зарубіжна практика функціонування НПФ свідчить про можливість їх класифікації за певними ознаками (рис. 6.2).

Рисунок 6.2. Класифікації НПФ згідно із зарубіжною практикою

Так, у світі НПФ поділяються на автономні та неавтономні.

Автономні НПФ визначаються як незалежні юридичні особи або як відокремлена сукупність активів без статусу юридичної особи, які використовуються для пенсійного забезпечення і здійснення відповідних виплат. Автономні НПФ діють у всіх країнах Організації економічного співробітництва і розвитку, за винятком Словаччини і Туреччини, де законодавство не передбачає функціонування таких утворень.

Неавтономні НПФ складаються з резервів чи інших активів, які юридично не відокремлені від вкладника чи адміністратора.

Згідно із зарубіжною практикою розрізняють два типи автономних пенсійних фондів:

1) інституційні, у яких фонд є незалежною юридичною особою з правоздатністю і дієздатністю;

2) контрактні, в яких пенсійний фонд складається з юридично відокремленої сукупності активів без право- та дієздатності.

За правовим титулом, на якому пенсійні активи належать чи не належать учасникам пенсійного фонду, інституційні фонди поділяються на створені у:

— корпоративній формі, в яких пенсійні активи належать учасникам на певному титулі. Орган управління є внутрішнім, як правило, — це рада директорів. Такими є НПФ в Угорщині, Бельгії, Італії, Швейцарії, Мексиці, Австрії та Чеській Республіці;

— засновницькій формі, у яких учасники не мають правового титулу стосовно активів пенсійного фонду, за винятком випадків банкрутства вкладника. Учасники отримують прибуток від інвестування таких активів, і можуть володіти правами щодо прибутку, який одержує пенсійний фонд. Орган управління є також внутрішнім. Окремі пенсійні фонди таких видів діють у Бельгії, Італії, Швейцарії, а також Данії, Фінляндії, Нідерландах і Швеції;

— трастовій формі, у яких права на пенсійні активи передаються на праві довірчої власності довіреним, які управляють фондом. Довірені мають управляти трастовими активами лише в інтересах учасників фонду, які отримують прибутки від інвестування активів. Головним принципом при організації фондів таких видів є те, що активи, передані довіреному на праві довірчої власності одними довірителями, повинні бути відокремлені від активів, переданих іншими довірителями, і від активів самого довіреного. Такі країни, як Австралія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, США, Велика Британія, передбачають трасти як єдино можливу правову форму існування пенсійних фондів.

Пенсійні фонди контрактного типу можуть створюватися у двох правових формах:

1) індивідуальній, відповідно до якої учасники володіють певним правовим титулом стосовно пенсійних активів. Закриті і відкриті пенсійні фонди Польщі, Португалії, Іспанії та відкриті пенсійні фонди Італії засновуються у такій формі. У Польщі та Португалії пенсійними фондами управляють компанії з управління пенсійними фондами, виключним видом діяльності яких є

управління пенсійними фондами. В Італії та Іспанії управляючою компанією може бути вже існуюча фінансова компанія, наприклад, банк або страхова компанія;

2) колективній, згідно з котрою учасники є одержувачами прибутку від інвестування пенсійних активів. Окремі пенсійні фонди такого виду функціонують у Кореї та Японії.

З огляду на зазначену вище класифікацію НПФ України є автономними, інституційними, оскільки є юридичними особами, та створеними у корпоративній формі, адже пенсійні активи належать учасникам на праві власності.

Недержавні пенсійні фонди бувають трьох видів: корпоративні, професійні та відкриті.

Корпоративний фонд створюється одним або кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватись інші роботодавці-платники.

Роботодавець-платник не є засновником корпоративного пенсійного фонду, але користується багатьма правами і обов'язками по відношенню до обслуговування своїх працівників у такому НПФ.

Такий роботодавець має укласти договір про участь у корпоративному пенсійному фонді з радою цього фонду.

Учасниками корпоративного НПФ можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями-платниками цього фонду.

Професійний фонд може бути заснований об'єднанням юридичних осіб-роботодавців, об'єднанням фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичними особами, пов'язаними за родом їх професійної діяльності (занять).

Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті НПФ.

Відкритий фонд створюється однією або кількома юридичними особами і є доступним для будь-яких юридичних та фізичних осіб як вкладників фонду.

Відкритий недержавний пенсійний фонд є прийнятним для всіх. Головне, що відрізняє відкритий фонд від інших, це можливості:

- більшої гнучкості щодо розміру пенсійних внесків;
- участі в недержавному пенсійному забезпеченні тільки частини колективу роботодавця на відміну від корпоративного фонду, де роботодавець зобов'язаний робити перерахування коштів на користь усіх без винятку своїх працівників;
- участі будь-яких фізичних осіб як вкладників на свою користь або на користь своїх найближчих родичів;
- залишитися учасником фонду після припинення трудових відносин з роботодавцем.

Основні відмінності між відкритим, корпоративним і професійним НПФ можна розглянути в таблиці 6.2.

Таблиця 6.2. **Відмінності між основними видами НПФ**

НПФ	Засновники	Учасники
Відкритий	<p>Одна чи кілька юридичних осіб, які можуть бути засновником одного чи кількох відкритих НПФ.</p> <p>Не може бути засновником відкритих НПФ юридична особа, діяльність якої фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів</p>	<p>Фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) незалежно від характеру і місця роботи</p>
Корпоративний	<p>Юридична особа - працедавець або кілька юридичних осіб - працедавців, до яких можуть приєднуватися інші працедавці-платники.</p> <p>При цьому юридична особа може бути одночасно засновником не більше як одного корпоративного НПФ .</p>	<p>Виключно фізичні особи, які перебувають чи перебували у трудових відносинах із працедавцями - засновниками і працедавцями - платниками цього фонду.</p>
Професійний	<p>Об'єднання юридичних осіб - працедавців, які можуть бути одночасно засновником не більше одного корпоративного НПФ.</p> <p>Об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні союзи (об'єднання профспілок)</p> <p>Фізичні особи, пов'язані родом їхньої професійної діяльності (занять)</p>	<p>Виключно фізичні особи, пов'язані родом їхньої професійної діяльності (занять), визначеної у статутному фонді НПФ</p>

Засновниками або працедавцями - платниками можуть бути працедавці - юридичні особи, які проводять свою діяльність беззбитково не менше, ніж протягом фінансового року, крім випадків реорганізації юридичної особи (ст. 8 ЗУ №1057)

Обслуговування недержавних пенсійних фондів та управління ними

Обслуговування недержавного пенсійного фонду здійснюється кількома професійними учасниками фінансового ринку, які виконують різні, визначені Законом функції щодо управління активами недержавного пенсійного фонду, адміністрування його діяльності та зберігання пенсійних активів.

Обслуговування фонду за договорами здійснюють:

1. **Адміністратор НПФ**, який займається обліком вкладників та учасників, веденням персональних рахунків учасників, бухгалтерським та податковим обліком НПФ, формуванням звітності НПФ;

2. **Компанія з управління активами (КУА)**, яка інвестує пенсійні кошти з метою збереження їх від інфляції та отримання інвестиційного доходу на користь учасників;

3. **Банк-зберігач**, який відкриває й обслуговує рахунки фонду та зберігає його активи (рис. 6.3).

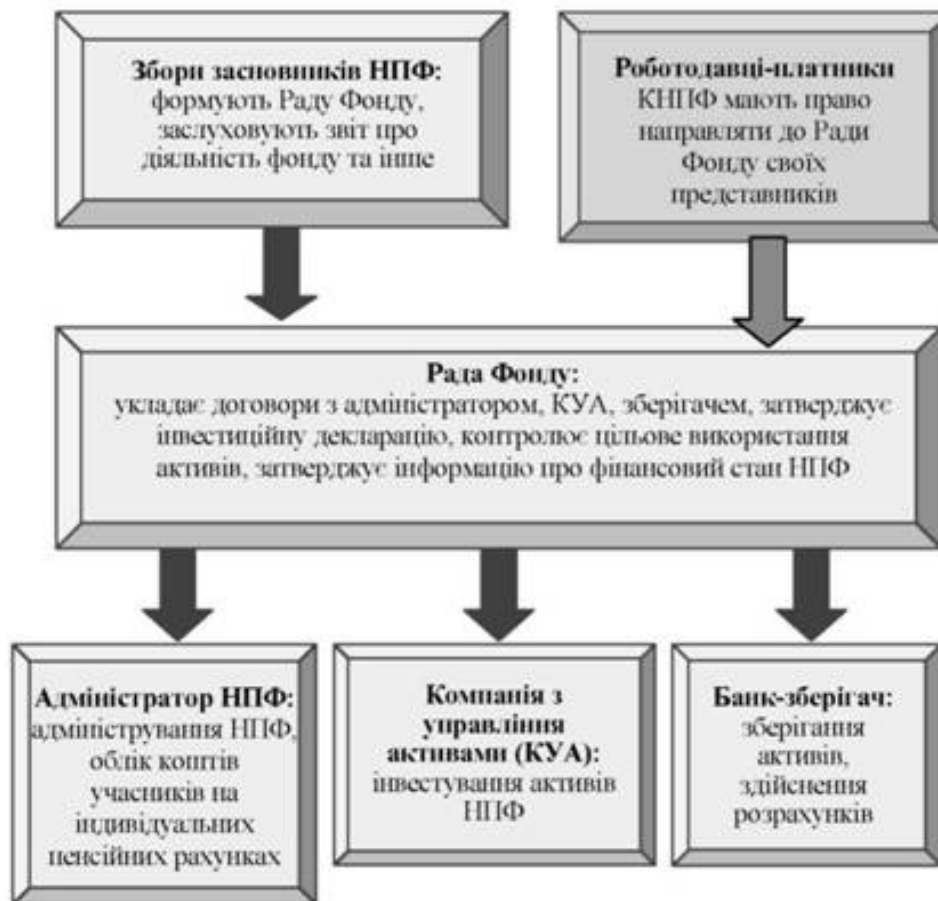

Рисунок 6.3. Схема управління НПФ

Адміністратор недержавного пенсійного фонду - юридична особа, що здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів на підставі ліцензії на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів.

Юридична особа, яка має намір провадити діяльність з адміністрування пенсійних фондів, повинна отримати в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України ліцензію на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів. Надання послуг з адміністрування недержавних пенсійних фондів може поєднуватися лише з діяльністю з управління активами відповідно до вимог, встановлених цим Законом.

Одноосібний засновник корпоративного пенсійного фонду, який самостійно здійснює адміністрування такого фонду, не має права здійснювати управління активами пенсійних фондів, якщо він не є компанією з управління активами.

У разі створення корпоративного пенсійного фонду одноосібним засновником рішення про здійснення адміністрування самим засновником або про залучення професійного адміністратора приймається вищим органом управління або власником такого засновника.

Адміністратор надає послуги пенсійному фонду на підставі договору про адміністрування пенсійного фонду, який укладається з радою пенсійного фонду у письмовій формі. Адміністратор діє від імені пенсійного фонду і в інтересах його учасників.

Істотними умовами договору про адміністрування пенсійного фонду є:

- повна назва та місцезнаходження (юридична адреса) органів управління договірних сторін;
- вид пенсійного фонду (відкритий, корпоративний чи професійний);
- предмет договору;
- права і обов'язки сторін;
- застереження щодо конфіденційності;
- порядок подання звітності та інформації;
- відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору та порушення конфіденційності;
- строк дії договору;
- розмір оплати послуг з адміністрування пенсійного фонду (за винятком випадків, передбачених частиною одинадцятою статті 20 та частиною другою статті 30 Закону України про НПЗ);
- порядок зміни умов договору;
- умови дострокового розірвання договору.

Договір може містити за згодою сторін інші умови, які не суперечать законодавству. Невід'ємним додатком до договору є інвестиційна декларація пенсійного фонду.

Адміністратор зобов'язаний:

1. вести персоніфікований облік учасників пенсійного фонду відповідно до Закону та нормативно-правових актів;
2. укладати пенсійні контракти від імені пенсійного фонду;
3. забезпечувати здійснення пенсійних виплат учасникам фонду у випадках, передбачених Законом;

4. надавати зберігачу розпорядження щодо перерахування грошових коштів для оплати витрат, що здійснюються за рахунок пенсійних активів відповідно до статті 48 Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення";

5. надавати пенсійному фонду агентські та рекламні послуги, пов'язані з його діяльністю;

6. надавати інформацію відповідно до умов договору та Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення";

7. складати відповідно до вимог Закону та інших нормативно-правових актів звітність у сфері недержавного пенсійного забезпечення, вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність пенсійного фонду відповідним органам виконавчої влади та раді пенсійного фонду.

Адміністратор планує обсяг грошових коштів, необхідних для здійснення пенсійних виплат учасникам фонду відповідно до укладених пенсійних контрактів, та надає відповідну інформацію особам, що здійснюють управління пенсійними активами цього фонду в порядку, визначеному договором про управління активами.

Вимоги до створення професійного адміністратора недержавних пенсійних фондів:

1. Професійний адміністратор може утворюватися фізичними та юридичними особами, в тому числі особами, що є засновниками пенсійних фондів будь-якого виду, в формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю відповідно до законів з питань регулювання діяльності господарських товариств з урахуванням особливостей, встановлених Законом України про НПЗ. Зберігач не може бути засновником адміністраторів тих пенсійних фондів, з радами фондів яких він уклав договори про обслуговування пенсійних фондів.

2. Професійний адміністратор, утворений як акціонерне товариство, має право випускати виключно прості іменні акції.

3. Професійний адміністратор має найменування, яке відображає його організаційно-правову форму, містить слова "адміністратор пенсійного фонду" та відрізняється від найменувань будь-яких інших адміністраторів пенсійних фондів.

Зберігач пенсійного фонду (далі - зберігач) - банк, який провадить депозитарну діяльність зберігача цінних паперів та відповідає вимогам Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення". В установі банку-зберігача відкриваються поточні рахунки пенсійного фонду, через зберігача здійснюються усі операції з пенсійними активами. Обов'язками зберігача пенсійного фонду є: 1. відкриття та ведення рахунків пенсійного фонду;

2. приймання, передача (переведення), облік та забезпечення зберігання цінних паперів, а також документів, які підтверджують право власності на пенсійні активи в інших формах, документів, пов'язаних з формуванням та використанням пенсійних активів;

3. перевірка підрахунку чистої вартості активів пенсійного фонду і чистої вартості одиниці пенсійних внесків, здійсненого адміністратором та особою

(особами), що провадить (провадять) діяльність з управління активами пенсійного фонду;

4. виконання відповідно до Закону розпоряджень адміністратора щодо перерахування пенсійних коштів;

5. виконання розпоряджень адміністратора щодо перерахування грошових коштів для оплати послуг адміністратора, зберігача, винагороди особі, що провадить діяльність з управління активами пенсійного фонду, аудитора (аудиторської фірми), оплати послуг осіб, які надають пенсійному фонду консультаційні та (або) агентські послуги, торговців цінними паперами та інших посередників, здійснення оплати витрат на перереєстрацію прав власності та оплати інших витрат, передбачених Законом;

6. виконання розпоряджень особи, що здійснює управління активами пенсійного фонду, згідно з інвестиційною декларацією пенсійного фонду;

7. зберігання копій розпоряджень щодо операцій з цінними паперами та іншими активами, наданих особами, що здійснюють управління активами пенсійного фонду, торговцям цінними паперами та іншим посередникам;

8. подання звітності, передбаченої Законом та відповідними нормативно-правовими актами;

9. виконання розпоряджень Державної (Національної) комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо припинення (блокування) виконання розпоряджень особи, що здійснює управління активами пенсійного фонду, на підставах, визначених законодавством.

Компанія з управління активами (далі - КУА) - юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління активами на підставі відповідної ліцензії на провадження такої діяльності.

Компанія з управління активами зобов'язана:

1. здійснювати операції щодо управління активами відповідно до інвестиційної декларації пенсійного фонду та укладеного договору про управління активами;

2. подавати щороку раді фонду пропозиції щодо внесення змін до інвестиційної декларації фонду;

3. надавати звітність, передбачену Законом.

Рада фонду може у будь-який час замінити компанії, що здійснюють обслуговування фонду, якщо їх діяльність буде визнана неефективною.

Отже, обслуговування та управління активами недержавних пенсійних фондів може здійснюватися такими особами:

о компанією з управління активами:

о банком щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду;

о професійним адміністратором, який отримав ліцензію на провадження діяльності з управління активами.

Недержавне пенсійне забезпечення, відповідно до чинного законодавства в Україні здійснюється:

а. недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

б. страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

в. банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) - це фінансова інституція, яка надає послуги з недержавного пенсійного забезпечення, головною метою якого є забезпечення одержання людьми додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

НПФ є елементом третього рівня нової пенсійної системи, що створюється в Україні.

Для більшості українців недержавні пенсійні фонди є новими інституціями, але в багатьох країнах світу вони є одними з найбільш популярних засобів здійснення заощаджень, в тому числі на старість, на протипагу банківським депозитам та іноземній валюті.

Так все ж таки, що таке Недержавний пенсійний фонд?

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) - це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду.

НПФ може бути створений одним засновником або кількома.

Недержавні пенсійні фонди бувають трьох видів: корпоративні, професійні та відкриті.

Корпоративний фонд створюється одним або кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватись інші роботодавці-платники.

Професійний фонд створюється об'єднаннями юридичних або фізичних осіб, у т.ч. профспілками та їх об'єднаннями, або просто фізичними особами за професійною ознакою (будівельники, енергетики та ін.).

Відкритий фонд створюється однією або кількома юридичними особами і є доступним для будь-яких юридичних та фізичних осіб як вкладників фонду.

Рішення щодо управління НПФ приймають збори засновників (якщо НПФ створений кількома особами) або одноосібний засновник та рада фонду.

Учасником НПФ може бути будь-яка фізична особа як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства.

Особа, що сплачує кошти (що називаються пенсійними внесками) на користь учасника НПФ, є вкладником фонду.

Вкладниками будь-якого НПФ можуть бути:

- а. сам учасник особисто (тобто на свою користь),
- б. родичі учасника фонду, а саме подружжя, батьки, діти,
- в. роботодавець, у якого працює учасник фонду,
- г. професійне об'єднання, членом якого є учасник фонду.

Гроші, що надходять до НПФ, інвестуються з метою їх захисту від інфляції, отримання доходу та відповідно примноження суми пенсійних накопичень, які згодом будуть виплачуватись у вигляді пенсії.

Кожний учасник НПФ є власником своїх пенсійних накопичень, що сформовані за рахунок пенсійних внесків, сплачених на його користь, та частини інвестиційного доходу, отриманого НПФ від інвестування.

Як працює НПФ?

НПФ створюється у вигляді рахунку, на якому накопичуються кошти, тобто він необхідний для їх залучення, а свою діяльність здійснює, користуючись послугами інших установ:

- а. послуги з адміністрування надаються Адміністратором пенсійних фондів;
- б. послуги з управління активами – Компанією з управління активами;
- в. послуги зі зберігання активів – Банком-зберігачем.

Безпосереднє управління цими активами здійснює компанія з управління активами (КУА), яка аналізує ринок фінансових інструментів, розміщує активи відповідно до інвестиційної декларації фонду, забезпечує дохідність НПФ.

До функцій компанії-адміністратора входить обслуговування фонду і від його імені укладання пенсійних контрактів, ведення індивідуальних пенсійних рахунків, облік пенсійних внесків, розрахунки пенсійних виплат, пенсійні виплати на банківські рахунки.

Саме адміністратор володіє інформацією скільки коштів накопичено на користь кожного учасника НПФ. Допускається тільки поєднання функцій компанії-адміністратора і КУА, але для того, щоб управляти активами, такій компанії обов'язково потрібно виконувати вимоги щодо розміру статутного фонду, обсягу власного капіталу, який необхідно підтримувати, і відповідні додаткові вимоги.

Функцію зберігання та обіку активів НПФ виконує банк-зберігач, який зараховує пенсійні внески, виконує розпорядження адміністратора і КУА на списання коштів з рахунків НПФ, веде облік цінних паперів на рахунку ДЕПО.

Діяльність кожного надавача послуг суворо регулюється та контролюється. Кожний з них повинен мати спеціальну ліцензію.

Оскільки НПФ мають справу з грошима, що надаються їм у довгострокове користування, -робота з такими активами припускає довгостроковий період накопичення коштів, консервативну політику інвестування активів, необхідність захисту прав та інтересів учасників фонду (майбутніх пенсіонерів) і забезпечення надійності вкладень у НПФ. Без цього дискредитується власне ідея недержавного пенсійного забезпечення.

Чинним законодавством України встановлені гарантії надійності НПФ, а також повернення та приросту пенсійних накопичень. Це, насамперед, жорсткий контроль з боку держави за виконанням фінансовими установами-учасниками НПЗ законодавчо встановлених "правил гри": розмежування та відокремлення активів НПФ від активів його засновників і роботодавців-платників фонду, адміністратора, КУА, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства НПФ; цільове та ефективне використання пенсійних коштів; державне регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі НПЗ; відповідальність суб'єктів системи НПЗ за порушення норм, передбачених законодавством; державне регулювання діяльності з НПЗ та нагляду за його здійсненням.

Інвестування коштів НПФ

Інвестування – це процес вкладання коштів НПФ в різні фінансові інструменти (наприклад, акції, банківські депозити тощо) з метою отримання приросту таких коштів.

Вітчизняне законодавство встановлює обмеження щодо інвестування активів пенсійних фондів у різні фінансові інструменти. Однак при цьому залишається значне право вибору напрямів інвестування активів. З урахуванням цього структура інвестиційного портфеля в різних фондах може бути відмінною. Основними елементами структури портфеля недержавного пенсійного фонду можуть бути боргові зобов'язання уряду та місцевих органів влади, корпоративні облігації, іпотечні цінні папери, акції, нерухомість, закордонні інвестиції тощо.

Також визначено, які операції не можна проводити з активами НПФ (наприклад, їх не можна позичати).

Основні напрями інвестування та вимоги до структури активів конкретного НПФ містяться в його інвестиційній декларації.

Пенсійні внески

Вкладник повинен укласти з адміністратором НПФ пенсійний контракт, в якому він визначає розмір пенсійних внесків.

Після укладення контракту Адміністратор надає вкладнику та учаснику фонду наступну інформацію:

- а. примірник укладеного з вкладником пенсійного контракту,
- б. пам'ятка з роз'ясненнями основних положень пенсійного контракту (далі – пам'ятка),

- в. копія зазначеної в пенсійному контракті пенсійної схеми,
- г. витяг з основних положень статуту пенсійного фонду та (або) на вимогу вкладника фонду – копію статуту пенсійного фонду,
- д. інформація про адміністратора, осіб, які здійснюють управління активами, та зберігача пенсійного фонду, яка включає їх реєстраційні реквізити (номер, дата видачі свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи, код за ЄДРПОУ), банківські реквізити та реквізити відповідних ліцензій (номер, дата видачі, строк дії ліцензії, найменування органу, що її видав).

Що таке пенсійна схема?

Пенсійна схема – це документ, який визначає умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників НПФ.

Пенсійні внески до пенсійного фонду сплачуються у розмірах та у порядку, встановлених пенсійним контрактом, відповідно до умов обраних пенсійних схем. Розміри сплачуваних до пенсійного фонду пенсійних внесків можуть змінюватися відповідно до умов обраних пенсійних схем.

Внески за страхуванням, ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду сплачуються у порядку, визначеному пенсійним контрактом. Рада пенсійного фонду має право встановити мінімальний розмір пенсійних внесків - 10% мінімальної заробітної плати у розрахунку на один місяць.

Розмір пенсійних внесків до *корпоративного або професійного пенсійного фонду*, що сплачуються за кошти засновників цих фондів і роботодавців-платників, може визначатися у колективному договорі з урахуванням вимог цього Закону.

Засновники корпоративних та професійних пенсійних фондів і роботодавці-платники можуть пропонувати укладення обов'язкового для всіх учасників фонду договору страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду, відповідно до визначеного порядку укладання такого договору та розміру внесків на такий вид страхування. *Загальний розмір страхових внесків*, які сплачуються за таким видом страхування, не може перевищувати 1 % розміру пенсійного внеску, сплачуваного засновником або роботодавцем-платником за кожного учасника фонду. Внески за цим видом страхування сплачуються у порядку, визначеному пенсійним контрактом.

Роботодавець, який здійснює перерахування внесків до відкритого пенсійного фонду від імені своїх працівників - учасників цього пенсійного фонду, може здійснювати внески з добровільного страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду. Розмір таких внесків не може перевищувати 1 % внесків, сплачуваних відкритому пенсійному фонду за кожного учасника фонду, за умови, що пенсійний фонд надає можливість придбати цей вид страхування як складову пенсійного контракту.

У разі прийняття фізичною особою внесків у пенсійному фонді на умовах, визначених законодавством, розмір таких пенсійних внесків

встановлюється згідно із законодавством про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Максимальний розмір пенсійних внесків за пенсійними схемами недержавного пенсійного забезпечення не обмежується.

Пенсійні внески сплачуються лише у національній валюті України, а у випадках, передбачених законодавством України, в іноземній валюті за офіційним обмінним курсом Національного банку України, що діяв на момент сплати, шляхом готівкових та (або) безготівкових розрахунків. Юридичні особи сплачують пенсійні внески лише у безготівковій формі.

Пенсійні внески сплачуються шляхом зарахування відповідних грошових сум на поточні рахунки пенсійного фонду

Здійснення пенсійних внесків до НПФ є добровільним, але є виняток: в обов'язковому порядку такі внески повинні будуть сплачувати роботодавці до корпоративних або професійних фондів на користь тих своїх працівників, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком №1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком №2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, на посадах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, які відповідно до законодавства, що діяло раніше, мали право на пенсію на пільгових умовах або за вислугу років. Це питання повинно бути врегульоване окремим законодавчим актом, який зараз знаходиться в стадії розробки. До запровадження вищезазначеного обов'язкового пенсійного забезпечення через професійні та корпоративні фонди, таким особам пенсії призначаються відповідно до чинного законодавства.

Пенсійні виплати

Пенсійні виплати бувають трьох видів: одноразова пенсійна виплата, пенсія на визначений строк, довічна пенсія.

Одноразова пенсійна виплата виплачується з НПФ адміністратором незалежно від пенсійного віку учасника фонду:

- а. за наявності медичнопідтвердженого критичного стану здоров'я
- б. настання інвалідності учасника Фонду
- в. у разі виїзду учасника НПФ на постійне проживання за межі України,
- г. а також при досягненні учасником Фонду пенсійного віку, якщо сума належних учаснику фонду пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку учасника не досягає суми, достатньої для забезпечення протягом 10 років щомісячної виплати у розмірі 50% офіційно затвердженого прожиткового мінімуму, визначеного законом для непрацездатних громадян.

Пенсія на визначений строк також виплачується з НПФ адміністратором протягом встановленого учасником фонду строк (не менше 10 років) після досягнення ним пенсійного віку.

Довічна пенсія виплачується страховиком, що має ліцензію на страхування життя, учаснику фонду протягом життя останнього за рахунок пенсійних коштів, переведених з НПФ до такого страховика. Страховика учасник обирає самостійно.

Пенсійний вік визначається учасником фонду самостійно та може дорівнювати величині пенсійного віку для осіб відповідної статі, який дає право на отримання пенсії за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, або бути більшим чи меншим від нього (але не більш ніж на десять років).

Для того, щоб почати отримувати пенсійну виплату учасник повинен подати адміністратору відповідну заяву.

Що дає НПФ працівникам і роботодавцям

Сьогодні у багатьох країнах НПФ є провідними інституційними інвесторами, які здійснюють інвестиції не тільки у національну економіку, але і на міжнародних фінансових ринках.

Переваги інвестування через НПФ полягають у наступному:

а. НПФ має можливість приймати та розміщувати щомісячні суми внесків учасника, розміри яких істотно не впливають на зниження його доходів. Законом надано право встановлювати мінімальний розмір пенсійних внесків - 10 % мінімальної зарплати із розрахунку за один місяць. При цьому максимальний розмір пенсійних внесків не обмежується.

б. З точки зору гарантій по збереженню і виплатам майбутніх пенсій працівник має більше довіри до свого роботодавця як особи, яка зацікавлена в стабільному соціальному кліматі в колективі і яка вже має у своєму розпорядженні реальні активи підприємства для виконання зобов'язань по НПЗ персоналу.

в. Пенсійні внески не підлягають обкладанню податком на прибуток і належать до валових витрат роботодавців-вкладників, які перераховують ці кошти на ім'я працівника-учасника НПФ. Від ГДВ звільнені послуги по управлінню та інвестуванню пенсійних активів. Передбачені й інші податкові пільги, які вже діють або плануються до введення.

г. НПФ надає можливість для засновників і вкладників брати участь у перерозподілі корпоративної власності шляхом викупу цінних паперів підприємства за рахунок коштів фонду.

д. Разове вилучення накопичених зобов'язань можливе лише згідно з договором, підписаним обома сторонами, причому, зазвичай, накопичені зобов'язання разом із накопиченим доходом передаються ідентичному за організаційно-правовим статусом інституту. Учасник, який переходить до

іншого НПФ, має право перевести туди всі накопичені кошти, у тому числі виплачені пенсійні внески та інвестиційний дохід.

е. Гарантоване виконання своїх фінансових зобов'язань передбачає постійне ведення фондами всього світу актуарних (балансуючих прогнозованих розмірів фінансових надходжень і зобов'язань) розрахунків, щоб випадково не потрапити у стан неплатоспроможності. А держава, гарантуючи надійність заощаджень населення, регламентує і контролює припустимі для НПФ фінансові ризики та необхідні страхові резерви.

ж. Пенсійні кошти розміщуються, передусім, у реальні і ліквідні активи, представлені фінансовими інструментами, дохід за якими гарантований державою та відомими компаніями, а також у валютні цінності і нерухомість, що є передумовою не тільки рентабельності, але і надійності та швидкого повернення вкладень.

В Україні НПФ належить роль фінансового інституту, спроможного забезпечити виплату своїм учасникам додаткову пенсію на рівні 20-30 % від середньої зарплати.

Лекція 6

Тема 7: «Біржі як суб'єкти обслуговуючої фінансової інфраструктури» (2 год.)

План

1. Суть та необхідність бірж.
2. Фондова біржа та її основні функції.
3. Валютна біржа та її призначення.
4. Основні учасники біржової діяльності.

Ключові слова: біржа, фондова біржа, валютна біржа, контракт, акція, облігація.

Keywords: stock exchange, stock exchange, currency exchange, contract, stock, bond.

1. Суть та необхідність бірж

Ефективне функціонування сучасного ринку знаходиться в прямій залежності від постійного відтворення ринкового середовища. Важливим його елементом є ринкова інфраструктура, які являє собою систему підприємств і організацій, що забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили. До таких установ належать товарна і фондова біржі.

Біржа — це постійно діючий ринок масових взаємозамінних товарів (цінних паперів, перевезень), що передбачає свободу товарного виробництва, конкуренції і цін.

Виникнення біржового співтовариства у нас пов'язано з необхідністю певної централізації операцій обміну. Формування ринкових відносин посилило роль одного з елементів інфраструктури ринку — бірж.

Поява біржі пов'язана розвитком таких форм оптового ринку, як базари (локальний ринок), ярмарки й аукціони. Локальний ринок — ринок, властивий даному місцю, що не виходить за визначені межі.

Ярмарок — великий торг, якому характерні такі ознаки: організовується періодично, але, як правило, в одному і тому ж місці; гласність проведення торгів; покупцем виступає посередник, а не кінцевий споживач.

Аукціон — публічна торгівля товарами або майном у попередньо обумовленому місці, угода на аукціоні викладена в письмовій або усній формі, але з покупцем, який запропонував найбільшу ціну.

Біржа — вища форма оптового ринку, що також має специфічні риси:

- наявність певної системи постійно діючих органів і правил. Це дозволяє вважати біржу організованим оптовим ринком;
- біржові торги відбуваються без пред'явлення тих товарно-матеріальних цінностей, що є предметом біржової угоди;
- регулярність поновлення торгів;
- біржа є барометром цін, на ній у результаті сформованого співвідношення пропозиції та попиту формуються реальні ринкові рівноважні ціни;
- біржа — об'єднання торговців і біржових посередників, які спільно оплачують витрати щодо організації торгів, установлюють правила торгівлі, визначають санкції за їх порушення;
- абсолютна більшість бірж — це неприбуткові організації, члени біржі отримують вигоду не від її функціонування, а від своєї участі в торгах.

Основне завдання біржі — не постачання економіки сировиною, капіталом, валютою, а організація, упорядкування, уніфікація ринків сировини, капіталу і валюти.

Біржа (від лат. слова — гаманець) — установа, в якій здійснюється купівля-продаж цінних паперів, валюти, масових товарів, що продаються за стандартами або зразками.

Біржа має організаційну, економічну і юридичну основу.

Біржа, з погляду організаційної основи — це добре обладнане ринкове місце, надане брокерам і дилерам, тобто професіоналам біржової справи.

З економічної точки зору — це організований у визначеному місці, регулярно діючий за встановленими правилами оптовий ринок, на якому відбувається торгівля цінними паперами, оптова торгівля за зразками і стандартами, за договорами і контрактами на їхнє постачання в майбутньому, а також продаж валюти і рідкісноземельних металів за цінами, офіційно встановленими на основі попиту та пропозиції.

З юридичного боку біржа є юридичною особою, що володіє відособленим майном, вона може бути позивачем і відповідачем у суді, господарському (третейському) державному суді.

Біржа відіграє на оптовому ринку роль компасу, навідника. Завдяки їй кожний інвестор знаходить у достатньому обсязі ті активи, які шукає. А весь потік заощаджень плине до тих компаній, чії фінансові інструменти котируються високо. Гроші ж оптових покупців потрапляють до визнаних, відомих постачальників.

Історично сформувалися ознаки організованого ринку, апогеєм розвитку якого стала біржа:

- наявність організації, яка керує ринком;
- концентрація попиту і пропозиції в просторі та часі;
- наявність правил торгівлі щодо укладання угод і розрахунків за ними;
- регулювання з боку держави та саморегулювання.

Сьогодні і професіонали, і аматори визнають три основних значення біржі:

- об'єднання комерційних посередників;
- місце торгів;
- гуртовий ринок.

Біржова діяльність - це система суспільних взаємовідносин щодо купівлі-продажу біржових товарів. Підгрунтя біржової діяльності - біржова торгівля. Вона є одним із видів торгівлі товарами в суспільстві, для якого характерне комплексне поєднання: торгівлі зобов'язаннями, гуртової (оптової) торгівлі, аукціонної торгівлі, кредитування, посередництва (в укладанні контрактів), а також можливої спекулятивної торгівлі (перепродажу товарів). Біржова торгівля може включати торгівлю продукцією, живою худобою та птицею, валютою, цінними паперами, квотами, ліцензіями.

Біржову торгівлю організують для укладання біржових угод на запропонованих продавцями умовах за найбільш вигідними для них цінами і вона супроводжується укладанням між продавцями і покупцями стандартизованих біржових контрактів (спот, форвард, ф'ючерс). На біржах також можуть бути укладені товарообмінні, лізингові, зустрічні, опціонні, курсові (за ігровими ставками на майбутні зміни цін) угоди, угоди-доручення на укладання контрактів та інші угоди.

Сьогодні можна стверджувати, що біржова торгівля домінує на світових ринках щодо своїх масштабів, обсягів і кількості учасників. Вона репрезентує самостійну форму комерційної діяльності з метою отримання прибутку і характеризується такими рисами:

- концентрується у місцях економічної активності, у потужних виробничих та фінансових світових центрах, столицях, портах тощо;
- ведеться великими партіями товарів або значними за обсягами фінансовими інструментами;
- реалізуються реальні активи з негайною поставкою та поставкою в майбутньому, зобов'язання постачання-приймання, права тощо;
- проводиться регулярно, концентруючи попит і пропозицію у часі й просторі;

- характеризується гласністю, прозорістю діяльності, доступністю інформації для широкого загалу учасників ринків;
- має організаційну, економічну та правову основи;
- виробляє стандарти щодо якісних і кількісних параметрів товарів та фінансових інструментів;
- ведеться біржовими посередниками, брокерами та дилерами, сама біржа угод не укладає;
- виробляє власні правила торгівлі та слідкує за їх дотриманням;
- активно використовує методи електронного трейдингу.

Біржу як класичний інститут ринкової економіки слід розглядати в організаційному, економічному і юридичному аспектах її діяльності.

З організаційної точки зору – це спеціально обладнане «ринкове місце», що надається учасникам біржового торгу.

З економічної точки зору – це організований у певному місці регулярно діючий за встановленими правилами оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами, оптова торгівля товарами за зразками і стандартами і контрактами на їх поставку в майбутньому, а також валютою, дорогоцінними металами за цінами, які офіційно встановлені на основі попиту та пропозиції.

У юридичному аспекті – це організація, що об'єднує фізичних і юридичних осіб, які володіють відокремленим майном і мають майнові й власні немайнові права й обов'язки.

Біржа (у сучасному розумінні) — це суб'єкт господарської діяльності, що має статус юридичної особи, основним видом діяльності якого є організація та забезпечення проведення біржових торгів для клієнтів (біржових торгівців).

Основа біржової торгівлі — здійснення операцій купівлі-продажу товарів на біржі за принципом аукціону. Товари які є об'єктом купівлі-продажу на біржі, вважають біржовими товарами. Біржа у біржовій торгівлі виконує роль посередника, що надає послуги клієнтам в організації та проведенні для них аукціонних торгів з продажу товарів і укладання за їх результатами контрактів. Біржа також виконує інші, обслуговувальні функції, які обумовлені законодавством, її статутом, договорами (угодами, контрактами) та правилами біржових торгів.

Основними складовими біржової діяльності є:

- 1) допуск учасників та організація біржової торгівлі;
- 2) ведення та обслуговування біржових торгів;
- 3) укладання, реєстрація та виконання біржових контрактів;
- 4) аналіз та інформування результатів біржових торгів;
- 5) контроль за дотриманням правил біржових торгів;
- 6) досудове арбітражне вирішення спорів між учасниками біржових торгів;
- 7) нагляд та регулювання біржової діяльності.

Здійснення біржової торгівлі формує таке поняття як «біржовий ринок». Біржовий ринок (як і біржі) розглядають за видами залежно від територіального

критерію та за окремими видами товарів, строків і умов їх поставки. Наприклад, місцевий, регіональний, національний чи міжнародний, зокрема біржовий ринок цукру, зерна, нафти чи інших біржових товарів, серед них спот, форвард, ф'ючерс.

Ринок — це сукупність взаємовідносин членів суспільства щодо реалізації (обміну, купівлі-продажу, позики, кредиту, оренди, виплати, страхування, застави тощо) товарів, які супроводжуються передачею прав власності чи користування на них та наданням й виконанням майнових і господарських зобов'язань. Залежно від організації укладання угоди поділяються на біржові і позабіржові. Як біржові, так і позабіржові угоди можуть бути такими, що підлягають негайному виконанню, так і з обумовленим терміном їх виконання в майбутньому.

Біржовий ринок (у вузькому розумінні) — є організованим на біржі, регулярно діючим за встановленими правилами оптовим ринком, на якому здійснюють оптову торгівлю стандартизованими товарами за зразками чи стандартами або контрактами на їх доставку у майбутньому за цінами, які офіційно встановлюються на основі результатів біржового торгу, що проводиться за принципом аукціону. Біржовий ринок, у широкому розумінні, є складовою частиною ринкової економіки, котрий охоплює торгівлю на біржах. Біржовий ринок відрізняється від небіржового тим, що він є організованим (біржами), систематичним (систематично-діючим), аукціонним (купує той, хто пропонує найвищу ціну або продає той, хто пропонує найнижчу ціну) і гуртовим (торгівлю здійснюють оптовими партіями товарів).

Значення біржової діяльності. Сучасні біржі — важлива складова ринкової інфраструктури та функціонування економіки, торгівлі, кредитування, інвестування, системи ціноутворення. Біржова діяльність має важливе економічне та соціальне значення. Зокрема біржова діяльність є:

- одним із видів самозайнятості і самозабезпечення населення шляхом створення ними біржі, брокерських контор та надання платних посередницьких послуг щодо організації біржових торгів та укладанню для клієнтів контрактів на біржі (зокрема, здійснення дилерської та брокерської діяльності на біржі);

- одним із способів вкладання та розширеного відтворення капіталу шляхом придбання та перепродажу біржових товарів чи вкладання капіталу в цінні папери;

- одним із способів: розпродажу майна банкрутів, конфіскованого майна, державних підприємств, державних резервів; формування запасів та майбутніх поставок; здійснення приватизації та державних закупівель;

- одним із способів залучення і запозичення капіталу для розвитку господарської діяльності шляхом отримання передплати за біржовими угодами чи отримання виручки від розміщення та реалізації цінних паперів на біржі;

- одним із способів пошуку покупців або продавців для реалізації та придбання реальної та майбутньої продукції, цінних паперів, валютних цінностей тощо за найкращими оптимальними цінами;

- одним із способів пошуку та налагодження прямих постійних економічних зв'язків між постійними оптовими виробниками та покупцями оптових партій відповідних товарів на внутрішньому та міжнародному ринках;
- одним із способів розвитку внутрішньої та міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталу, кредитування і міжнародного інвестування, а на цій основі — фактором розвитку національної та світової економіки;
- одним із способів ринкового утворення цін на основі прямої зустрічі великої кількості покупців та продавців однотипних товарів що використовують як індикатори ринку відповідних товарів для ціноутворення на позабіржовому ринку;
- учасники біржової діяльності та їхні клієнти є платником податків і наповнювачами державного бюджету.

Оскільки на біржах реалізуються великі партії товарів, то ціни, що формуються на них, є індикатором для ціноутворення на дрібнооптових та роздрібних ринках у масштабах регіонів, країн та світу. За результатами біржових торгів кожна біржа проводить визначення середніх цін з видів реалізованих товарі (котирування).

Аналіз та прогнозування біржового ринку дає можливість оптимізувати обсяги пропозиції товарів, насичення ринків, що, у свою чергу, впливає на дрібнооптові та роздрібні ціни, на ділову активність суб'єктів господарювання та населення (інвесторів, покупців, постачальників, виробників, власників капіталу, підприємств тощо), а також нормотворчу, економічну та фінансову діяльність урядів різних країн. Для аналізу та прогнозування біржових ринків використовують спеціально розроблені національні та міжнародні методи, методики і показники.

Функції біржових інститутів залежать від умов, у яких вони формуються і діють. Основний зміст функцій біржових інститутів визначається станом економічних відносин, а саме рівнем розвитку ринкового господарства країни.

Розрізняють наступні поділи функцій:

- класичні (основні й допоміжні) — властиві для біржових інститутів ринкової економіки;
- перехідні — характерні для бірж періоду становлення ринкових відносин.

До основних класичних функцій бірж відносять наступні:

- концентрація попиту і пропозиції в одному місці шляхом залучення до біржових угод максимальної кількості учасників, що сприяє збалансованості біржових товарів, формує реальний інформаційний простір, який регулює оптимальні обсяги як виробництва, так і споживання;
- формування вільних ринкових цін на основі співвідношення попиту і пропозиції, оскільки біржа характеризує поточне співвідношення попиту і пропозиції, умови поставки, сплату та інші складові, що формують ефективність біржової торгівлі;
- регулювання оптового товарообігу;
- прискорення товарообігу з урахуванням світового розподілу праці;

—кваліфіковане посередництво між покупцем і продавцем завдяки участі на біржах досвідчених посередників, які володіють інформацією про біржову кон'юнктуру, що обумовлює прискорення товарних та грошових потоків певних обсягів у виробництво продукції тощо;

—зближення продавців і покупців у просторі й часі виявляється в активному просуванні біржової торгівлі на регіональні товарні ринки та взаємоузгодженні поточних і перспективних інтересів продавців та покупців через механізм форвардних і ф'ючерських угод;

—боротьба з монополізмом на товарному ринку виявляється через залучення до біржової торгівлі широкого кола продавців і покупців, що сприяє створенню умов для активізації різноманітних форм конкуренції;

—досягнення мінімізації комерційного і фінансового ризику, оскільки біржа через хеджування та опціони відпрацьовує свій власний механізм страхування цінового ризику;

—інформаційне забезпечення учасників товарних ринків, тобто надання максимальної за обсягами інформації для учасників біржового та позабіржового ринку про стан попиту, пропозиції, конкуренції, ціни на товари.

Допоміжні класичні функції передбачають:

—стандартизацію біржового товару;

—арбітраж між учасниками біржових угод;

—розрахункові операції через створення на біржах розрахункових палат;

—різноманітні послуги інформаційного та консалтингового характеру, пов'язаних з укладанням угод і прискоренням процесу їх формування;

—формування доходів державного і місцевого бюджетів за рахунок сплати податків, зборів, мита та інших обов'язкових платежів, що формують дохідну частину відповідних бюджетів.

Функції бірж у період становлення ринкових відносин полягають в наступному:

—формування біржової ціни як показника внутрішніх цін тих товарів, якими торгують у значних обсягах і досить періодично;

—налагодження процесу товарообігу;

—формування нової системи господарських зв'язків;

—створення структури виробничих відносин, що породжують конкуренцію між товаровиробниками;

—розподіл запасів у просторі;

—розподіл запасів у часі;

—стандартизація товарів, якими торгують.

Загальні функції біржових інститутів полягають в наступному.

1. Організація біржових зборів для проведення відкритих публічних торгів, а саме:

—організація біржових торгів;

—розробка правил біржової торгівлі;

—матеріально-технічне забезпечення торгів;

—формування кваліфікованого персоналу біржі.

2. Розробка біржових контрактів, які включають:

- стандартизацію вимог до якісних характеристик біржових товарів;
- стандартизацію розмірів партій товарів;
- розробку єдиних вимог до розрахунків за біржовими угодами.

3. Розв'язання спорів із біржових угод.

4. Виявлення і регулювання біржових цін.

5. Біржове страхування (хеджування) учасників біржової торгівлі від несприятливих для них коливань цін. Для цього на біржі використовуються спеціальні види угод і механізми їх укладання. Виконуючи завдання страхування учасників біржового торгу, біржа не стільки організує торгівлю, скільки її обслуговує. Біржа створює умови для того, щоб покупці й продавці реального товару за своїм бажанням могли одночасно брати участь у відповідних біржових торгах як клієнти або учасники.

6. Гарантування виконання угод досягається завдяки біржовим системам клірингу і розрахунків. Для цього біржа використовує систему безготівкових розрахунків шляхом заліку взаємних вимог і зобов'язань учасників торгів, а також організує їх виконання.

1.2 Види бірж та їх особливості

Вивченню особливостей роботи бірж, їх структури, складу, рівнів управління допомагає їх класифікація, тобто об'єднування у визначені групи, відповідно до вибраної ознаки класифікації. До пропонованих ознак класифікації бірж відносяться: сфера діяльності; вид біржового товару; правове положення (статус біржі); учасники біржових торгів; домінуючий вид біржових угод; місце і роль у міжнародній торгівлі; номенклатура товарів, які є об'єктом біржового торгу.

Класифікація бірж за запропонованими ознаками наведена нижче:

1. За видами біржових товарів: фондові, товарні, валютні, змішані/товарно-сировинні, товарно-фондові.

2. За формою власності: публічно-правові (державні), приватно-правові (приватні), змішані (акціонерно-пайові);

3. За правовим статусом: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, приватні (індивідуальні) підприємства, некомерційні асоціації

4. За формою участі відвідувачів у біржових торгах: відкриті, закриті, змішані, ідеально відкриті, відкриті змішаного типу.

5. За рівнем спеціалізації: універсальні, спеціалізовані, змішані, вузькоспеціалізовані, широкої спеціалізації.

6. За характером товару та видом укладених угод: реальні, ф'ючерсні, спотові, опціонні, форвардні, змішані,

7. За специфікою участі в торгах і взаємовідносин з покупцями і продавцями: акціонерно-пайові, брокерські, абонементні, комісійні, разового обслуговування, змішані.

8. За регіональним принципом: міжнародні, національні (центральні), регіональні, місцеві (локальні).

9. За характером діяльності: прибуткові (комерційні), неприбуткові (некомерційні).

2. Фондова біржа та її основні функції.

Фондова біржа являє собою організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Фондова біржа — це спеціальна організація, що поєднує професійних учасників ринку цінних паперів в одному приміщенні для проведення торгів, створює умови для концентрації попиту та пропозиції і збільшення ринку.

Концентрація означає, що всім торговцям цінними паперами дається доступ до всіх пропозицій купівлі-продажу, які на даний момент є на ринку. І все-таки між торговцями йде конкурентна боротьба за ту або іншу пропозицію.

Біржа суворо стежить за тим, щоб ніхто з продавців або покупців не міг диктувати ціни. Нарешті, всі угоди укладаються методом відкритого торгу і за кожною з них надається повна інформація. Спочатку вона надходить на електронне табло біржі, а потім публікується в пресі.

Фондова біржа виступає в якості торговельного, професійного і технічного ядра ринку цінних паперів.

Усього у світі близько 150 фондових бірж, найбільшими з яких є Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська, Тайванська, Сеульська, Цюріхська, Паризька і Гонконгська.

У міжнародній практиці існують різні організаційно-правові форми бірж. Серед них:

- неприбуткова корпорація (Нью-Йоркська біржа);
- неприбуткова членська організація (Токійська біржа);
- товариство з обмеженою відповідальністю (Лондонська і Сіднейська біржі);
- напівдержавна організація (Франкфуртська біржа).

В Україні прийнятий і діє ряд нормативних актів, які заклали основу для функціонування цінних паперів. Одним з головних нормативних актів, що регулюють взаємини між всіма учасниками, є Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок».

Фондова біржа — організація, що створюється без мети одержання прибутку і займається винятково організацією укладання угод купівлі і продажу цінних паперів. Вона не може здійснювати операції з цінними паперами від власного імені і за дорученням клієнтів, а також виконувати функції депозитарію.

Фондова біржа створюється у формі акціонерного товариства, що зосереджує попит та пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу і здійснює свою діяльність згідно з вказаним законом, іншими актами законодавства України, статутом і правилом фондової біржі.

Фондова біржа створюється не менше як 20 засновниками — торговцями цінними паперами, які мають дозвіл на здійснення комерційної і комісійної

діяльності з цінними паперами за умови внесення ними в статутний фонд не менше як 10000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Фондові біржі України ґрунтуються на безприбуткових засадах і повинні діяти на принципах ліквідності, тобто вільного перетворення цінних паперів у гроші без фінансових втрат для власника, стабільності ринку, широкої гласності і довіри. Усе це дозволяє їй виконувати такі функції:

- залучення грошових сум для інвестицій у виробничу і соціальну сферу;
- перерозподіл капіталів між різними галузями і підприємствами;
- акумуляція вільних заощаджень представників різних прошарків населення;
- створення умов для розвитку в країні підприємницької діяльності;
- створення постійно діючого ринку;
- підтримка професіоналізму торговельних і фінансових посередників;
- індикація стану економіки, її товарних сегментів і фондового ринку.

Усі зазначені функції фондова біржа може виконувати тільки при розвинутому ринку цінних паперів. Варто зауважити, що в Україні функціонують такі організатори торгівлі цінними паперами: Українська фондова біржа (УФБ), Київська міжнародна фондова біржа (КМФБ), Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ), Донецька фондова біржа (ДФБ), Придніпровська фондова біржа (ПФБ), Позабіржова фондова торговельна система (ПФТС), Південно-українська торгово-інформаційна система (м. Миколаїв).

Першою виникла УФБ. Перші торги на ній відбулися 6 лютого 1992 р. Нині відкрито 25 її філій по всій Україні. З 1995 р. її конкурентами стали КМФБ, УМВБ, ДФБ і ПФТС.

На УФБ згідно з чинним законодавством можуть випускатися і бути в обігу як державні, так і недержавні цінні папери, укладатися касові угоди й угоди на термін.

Основними ознаками фондової біржі є:

- 1) фондова біржа — централізований ринок з фіксованим місцем торгівлі, тобто наявністю торговельної площадки;
- 2) процедура добору найкращих товарів (цінних паперів), що відповідають визначеним вимогам (фінансова стійкість і великі розміри емітента, масовість цінного паперу як однорідного і стандартного товару, масовість попиту тощо);
- 3) існування процедури добору кращих операторів ринку як членів біржі;
- 4) наявність тимчасового регламенту торгівлі цінними паперами і стандартними торговельними процедурами;
- 5) централізація реєстрації угод і розрахунків по них;
- 6) встановлення офіційних (біржових) котирувань;
- 7) нагляд за членами біржі (з позиції їх фінансової стійкості, безпечного ведення бізнесу і дотримання етики фондового ринку).

Фондова біржа отримує права юридичної особи від дня її реєстрації Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку.

Статут і правила фондової біржі затверджуються її вищим органом. У статуті фондової біржі містяться такі дані:

- найменування і місцезнаходження фондової біржі і засновників; розмір статутного фонду;

умови і порядок прийняття в члени і виключення з членів фондової біржі; права й обов'язки членів фондової біржі; організаційна структура фондової біржі; компетенція і порядок створення керівних органів; порядок і умови відвідування фондової біржі;

- порядок і умови застосування санкцій, установлених фондовою біржею;
- порядок припинення діяльності фондової біржі.

У статуті можуть передбачатися інші положення стосовно створення і діяльності фондової біржі. Правила фондової біржі повинні передбачати:

- види угод, які укладаються на фондовій біржі;
- порядок торгівлі на фондовій біржі;
- умови допуску цінних паперів на фондову біржу;
- умови і порядок підписки на цінні папери, що котируються на фондовій біржі;
- порядок формування цін, біржового курсу і їх публікації;
- перелік цінних паперів, що котируються на фондовій біржі;
- обов'язки членів фондової біржі щодо ведення обліку й інформації, внутрішній розпорядок роботи комісій фондової біржі, порядок їх діяльності;
- систему інформаційного забезпечення фондової біржі;
- види послуг, надані фондовою біржею, розмір плати за них;
- правила ведення розрахунків на фондовій біржі тощо.

3. Валютна біржа та її призначення.

Валютна біржа – установа, в якій на підставі чинного законодавства здійснюється регулярна й упорядкована торгівля іноземною валютою відповідно до попиту і пропозиції. Як самостійний елемент інфраструктури валютній біржі збереглася лише в деяких країнах (у ФРН, Франції), в решті цю роль виконують найбільші банки. В Україні валютними біржами є Українська міжбанківська валютна біржа в м. Києві.

Члени валютної біржі – комерційні банки (які отримали ліцензію від центрального банку на проведення валютних операцій), інші фінансові інститути, що мають право на здійснення валютних операцій.

Основні види операцій, які здійснюються на валютній біржі:

1) укладання угод з членами біржі на купівлю чи продаж іноземної валюти відповідно до ринкового курсу (встановлюється на основі купівельної сили валют і коливань попиту та пропозиції),

2) визначення ринкових курсів іноземних валют,

3) здійснення розрахунків у національній та іноземній валюті відповідно до укладених на біржі угод,

4) проведення операцій центрального банку щодо підтримки ринкового курсу національної валюти, в т. ч. через валютну інтервенцію (значний

цілеспрямований разовий вплив центрального банку на валютний ринок і валютний курс).

Валютна біржа - це елемент інфраструктури валютного ринку, чия діяльність полягає в наданні послуг з організації та проведення торгів, в ході яких їх учасники укладають угоди з іноземною валютою

На валютній біржі здійснюється вільна купівля продаж національних валют виходячи з курсового співвідношення між ними (котирування), що складається на ринку під впливом попиту та пропозиції. Цьому типу біржі властиві всі елементи класичної біржової торгівлі.

Котирування на валютних біржах залежить від купівельної спроможності обмінюваних валют, яка у свою чергу визначається економічною ситуацією в країнах емітентах. Операції на валютних біржах засновані на конвертованості валют, обмінюваних на них.

Конвертованість валюти - це можливість обміну грошових одиниць однієї країни на валюту інших країн і на міжнародно-визнані платіжні засоби.

Розрізняють вільно конвертовані, частково конвертовані і неконвертовані валюти.

Пряме призначення валютних бірж - визначати валютний курс, який представляє собою вартість іноземної валюти. На біржі як організованому ринку в ході торгів встановлюється вартість національної грошової одиниці. Тут же відбуваються угоди в інтересах осіб, що мають кошти в іноземній валюті, отриманими від зовнішньоекономічної діяльності та на інших підставах, та осіб, яким, навпаки, необхідна іноземна валюта для їх господарської діяльності, але вони не мають у своєму розпорядженні самостійними джерелами її надходження. Операції з експорту та імпорту товарів, послуг і результатів інтелектуальної діяльності становлять основу визначення вартості національної грошової одиниці. Таким чином, основне завдання валютної біржі полягає не в отриманні високого прибутку, а в мобілізації тимчасово вільних валютних ресурсів, у перерозподілі їх ринковими методами з одних галузей економіки в інші і у встановленні дійсного ринкового курсу національної та іноземної валюти в умовах справедливої і законної торгівлі.

Завдання біржі полягає у виявленні ринкових цін на іноземну валюту.

У рамках цього завдання біржа здійснює такі функції:

+Виявлення і регулювання біржових цін.

Біржа бере участь у формуванні та регулюванні цін на біржовий товар. Концентрація попиту і пропозиції на біржі, укладання великої кількості угод у значній мірі виключають вплив неринкових факторів на ціну, роблять її максимально наближеною до реального попиту і пропозиції.

+ Освіта і прогноз цін.

Зосередження на біржі продавців і покупців, масовий характер біржових угод та їх масштаби в силу того, що угоди укладаються на великі суми в іноземній валюті, роблять курс, встановлений на біржі, найбільш репрезентативною ринковою ціною на валюту. Вона, у свою чергу,

враховується при укладанні угод на терміновому ринку. У результаті біржові ціни на валюту виконують функцію ціноутворення.

Крім цього, валютні біржі здійснюють всі або більшість наступних функцій:

- + матеріально технічне забезпечення торгів;
- + відбір учасників біржових торгів відповідно до встановлених біржею критеріями, які враховують фінансовий стан особи та її ділову репутацію;
- + розробка правил укладення та виконання біржових угод;
- + контроль за дотриманням цих правил і законодавства, включаючи повноваження щодо накладення санкцій і застосування превентивних заходів (призупинення торгів, відсторонення окремих учасників і т.п.);
- + розробка юридичних та фінансових механізмів, які забезпечують виконання зобов'язань, що виникають з біржових угод;
- + поширення інформації про ціни, що складаються в результаті біржових торгів, і кількість укладених угод;
- + зведення заявок протилежної спрямованості, в результаті чого укладається угода;
- + визначення та врахування взаємних зобов'язань учасників торгів;
- + здійснення розрахунків за зобов'язаннями, які виникають з угод, укладених учасниками біржових торгів.

Валютна біржа виступає посередником при здійсненні валютних операцій. У деяких з країн, де існують валютні біржі, операції з іноземною валютою дозволено здійснювати тільки через них.

Учасниками біржових торгів валютою в більшості країн є кредитні організації, рідше - інші фінансові організації, наприклад страхові і пенсійні фонди, інвестиційні компанії, що діють через брокерські фірми. На рахунках бірж відображаються всі валютні операції учасників торгів, а біржа в даному випадку виступає гарантом розрахунків.

Основними операціями, здійснюваними на валютних біржах, є: форвардна (forward), спотова (spot) і свопова (swap) купівля і продаж валют.

4. Основні учасники біржової діяльності.

Присутніх у біржовій залі учасників біржової торгівлі можна поділити на кілька груп. До однієї з основних груп належать засновники та члени біржі. Як свідчить зарубіжна практика, засновниками бірж впродовж всієї історії їх становлення були торговельні та виробничі фірми, власники плантацій, фермери, власники елеваторів, холодильників, переробні підприємства, державні організації, сучасні транснаціональні корпорації, банки, інвестиційні фонди, холдинги та інші посередники товарного та фінансового ринку.

Згідно законодавства України товарна біржа створюється шляхом добровільного об'єднання зацікавлених юридичних та фізичних осіб, яким це не заборонено законом. Учасників біржових торгів умовно поділяють на такі групи:

- Ті, що укладають угоди;
- Ті, що організують укладання угод;

- Ті, що контролюють укладання угод;
- Ті, що спостерігають за веденням торгів.

Наявність таких груп визначається правилами біржової торгівлі та правовим статусом біржі.

На державних (публічних) біржах у біржовій залі можуть знаходитися члени біржі та їх представники; брокери або маклери; акредитовані на біржі; постійні та разові відвідувачі.

На закритих організаціях торгуючих (приватних) біржах під час торгів мають право знаходитися:

Члени бірж; представники членів біржі;

Брокери, акредитовані на біржі.

До групи, яка організовує біржову торгівлю належать:

Маклери або гоф-брокери, які ведуть торги;

Оператори, які реєструють укладені у біржовій "ямі" угоди;

Співробітники розрахункової (клірингової) палати;

співробітники підрозділів біржі;

Юристи, клерки, помічники брокерів тощо.

Засновники та члени біржі. Їх права й обов'язки

Групу, що контролює біржову торгівлю, представляють:

Представники державних органів, що контролюють ф'ючерсну торгівлю; члени біржового комітету, біржової ради, старший маклер тощо.

До групи спостерігачів належать:

акредитовані представники преси;

Відвідувачі; гості.

Члени бірж беруть участь у формуванні статутного капіталу біржі та розрахунково-клірингових палат, сплачують початкові та щорічні внески, мають право голосу при вирішенні основних питань щодо діяльності біржі, які вирішуються на загальних зборах.

Згідно із законом України "про товарну біржу" засновниками є члени ініціативної групи, що виступають організаторами її створення. Саме вони формують статутний фонд, виробляють статут та правила біржової торгівлі. Вступний внесок члена біржі, як правило, дорівнює ринковій вартості біржового місця, що визначається виходячи із попиту та пропозиції.

Розглянемо окремо учасників біржової торгівлі товарних ф'ючерсних і фондових бірж.

Учасниками біржових операцій міжнародних ф'ючерсних бірж, які є їх засновниками, членами або клієнтами виступають:

- як дилери:

* потужні трейдера - торговельні тнк, що укладають угоди за власні кошти та від власного імені;

*промислові ТНК (Транснаціональна корпорація) , що реалізують продукцію своїх підприємств;

Учасники біржових сесій

* плантаційні фірми, об'єднання фермерів, великі землевласники; / володарі елеваторів, холодильників, нафтових терміналів, газо- та трубопроводів тощо;

* переробні тнк, які виступають покупцями сировини та продавцями продуктів її переробки; / державні організації різних країн, які здійснюють формування стратегічних запасів сировини, державних резервів тощо;

* державні банки та організації, які торгують коштовними металами, камінням тощо.

- як брокери:

* брокерські фірми та брокерські доми, які укладають угоди від імені та за кошти клієнтів або від власного імені за кошти клієнтів;

* комісійні фірми;

* агентські фірми.

Найбільше значення у біржовій торгівлі відіграють потужні трейдери - торговці, які займають визначне місце на світових товарних ринках. Як правило, це відомі брокерські фірми, які належать провідним фінансовим та промисловим групам. Наприклад, на ринку нафти та продуктів її переробки лише на міжнародній нафтовій біржі (лондон) ведуть торгівлю понад 300 фірм, зокрема незалежні нафтові компанії, міжнародні монополії тощо. Членами цієї біржі є відомі європейські банки.

Саме концентрація капіталу та ресурсів біржових товарів дає змогу визначати справедливі біржові ціни, які служать орієнтиром для ринків у цілому. Лише за умови участі у біржових торгах таких учасників на біржах України можливе становлення власне біржового ринку, як інформаційного цінового центру. Торговці та фінансисти мають кошти для вкладання їх у процес створення спотових і, що найголовніше, майбутніх - ф'ючерсних цін. Таких коштів не мають виробники та переробники, які сьогодні в Україні є основними учасниками товарних, особливо, сільськогосподарських ринків. Учасників міжнародної біржової ф'ючерсної торгівлі поділяють на: спекулянтів; арбітражерів; хеджерів.

Спекулянти та їх різновид - арбітражери, які купують або продають ф'ючерсні контракти з метою отримання вигоди від різниці у цінах або гри на тенденціях зміни ціни у майбутньому є дилерами. Хеджери - це брокери, які виконують замовлення клієнтів щодо купівлі-продажу ф'ючерсних контрактів з метою цінового страхування їх позицій на реальних ринках.

Ці види біржової діяльності будуть більш детально вивчатися у наступних параграфах. Зараз детальніше розглянемо центральну фігуру серед учасників біржової торгівлі - брокера.

Особливістю членства на фондових та валютних біржах є участь інституційних інвесторів, професійних торговців цінними паперами та банків. До інституційних інвесторів належать інвестиційні фонди, фонди грошового ринку, спекулятивні та хеджеві фонди, керівництво якими здійснюють високопрофесійні інвестиційні керуючі, фінансові інженери, які вміло

управляють фінансовими ризиками, використовуючи ф'ючерсні та опціонні контракти, та їх гібридні та синтетичні комбінації.

Особливістю їх діяльності є не лише впровадження в управлінську практику існуючих фінансових інструментів та стратегій, але й вироблення абсолютно інноваційних. Саме такі учасники входять до складу членів провідних фондових бірж світу.

Лекція 7

Тема 8: «Суб'єкти інформаційного забезпечення функціонування фінансової інфраструктури» (2 год.)

План

1. Сутність та необхідність інформаційної складової фінансової інфраструктури.
2. Аудиторські фірми.
3. Інформаційні агентства.
4. Консалтингові фірми.

Ключові слова: інформація, обслуговування, аудиторська фірма, консалтинг.
Keywords: information, service, audit firm, consulting.

1. Сутність та необхідність інформаційної складової фінансової інфраструктури.

Повноцінне функціонування фінансового ринку та фінансової системи у цілому можливе тільки за умов наявності повної й достовірної інформації щодо діяльності окремих суб'єктів. В системі інформаційного забезпечення фінансової діяльності важливу роль відіграють суб'єкти, що спеціалізуються на відповідних функціях. Аудиторські фірми, здійснюючи незалежний контроль, засвідчують правильність ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Вони мають надати підтвердження зацікавленим особам (інвесторам, органам державного регулювання, фінансовим інституціям, партнерам), що оприлюднені звіти тих суб'єктів, які мають розкривати інформацію про свою діяльність, відображають реальний стан їх справ. Без такої впевненості у фінансових взаємовідносинах завжди буде присутня невизначеність. Інформаційні агенції збирають, систематизують і розповсюджують через різноманітні канали (друковані засоби та електронні мережі) інформацію щодо стану економіки та фінансів окремих країн і суб'єктів. В умовах інформаційного суспільства доступ до неї гарантується усім зацікавленим юридичним та фізичним особам, а приховування інформації розглядається як порушення принципу рівних прав і рівних можливостей.

Рейтингові агенції провадять оцінку та порівняльну характеристику окремих фінансових інституцій та інструментів, тобто дають можливість

зорієнтуватися у безмежному просторі фінансової інформації і прийняти вірне інвестиційне рішення. Важливе значення в оцінці поточної ситуації та прогнозуванні тенденцій розвитку економіки та фінансової системи відіграє фінансова аналітика, яка може представлятися як у публічній формі (статті та огляди у засобах масової інформації), так і виконуватися па замовлення окремих суб'єктів.

Окремі суб'єкти обслуговуючої інфраструктури можуть надавати послуги з організації фінансової діяльності. Консалтингові фірми надають консультативну допомогу певним суб'єктам стосовно різних сторін їх діяльності (оптимізація оподаткування, визначення способу і джерел фінансування, розробка й супроводження інвестиційних проектів, оптимізація інвестиційного портфеля тощо). Безумовно, кожний суб'єкт може й самостійно вирішувати подібні завдання, але іноді краще довірити справу професіоналам. Ріелтерські контори здійснюють незалежну оцінку майна чи нематеріальних активів, наприклад, при наданні їх у заставу під отримані кредити. Бюро кредитних історій з метою виявлення й попередження недобросовісних дій та шахрайства у сфері кредитування накопичує інформацію про позичальників, фіксує їх порушення та заборгованість.

2. Аудиторські фірми.

Аудиторська фірма — юридична особа, заснована з метою здійснення аудиторської діяльності. Аудиторська фірма — організація, яка включена до реєстру аудиторів і аудиторських фірм України і займається виключно наданням аудиторських послуг. Аудиторські фірми можуть створюватися на основі будь-якої форми власності. В Україні аудиторські фірми зареєстровані, як правило, у формі товариств з обмеженою відповідальністю та закритих акціонерних товариств. Основною умовою створення аудиторських фірм є наявність одного сертифікованого аудитора. В аудиторській фірмі загальний відсоток учасників, що не є аудиторами, не може перевищувати 30 %, керівником аудиторської фірми може бути тільки сертифікований аудитор.

Аудиторські фірми України залежно від участі в них аудиторів різних країн поділяються на національні, в яких працюють тільки аудитори України, та міжнародні — спільні підприємства, в яких беруть участь аудитори різних країн.

Для державної реєстрації аудиторської фірми подаються такі документи:
рішення власника про створення юридичної особи;
статут;

реєстраційна картка встановленого зразка, яка водночас є заявою про державну реєстрацію;

документ, що засвідчує сплату власником внеску до статутного капіталу суб'єкта господарської діяльності в розмірі згідно з чинним законодавством;

документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію.

Аудиторська діяльність в Україні може здійснюватись і одноосібно громадянином України, якщо він має сертифікат аудитора, зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності і не займається іншими видами діяльності, крім аудиторських послуг.

Згідно з Положенням про Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності, затвердженим рішенням Аудиторської палати України від 31.10.2000 р. № 95, аудиторські фірми та аудитори, що пройшли державну реєстрацію, для того щоб здійснювати аудиторську діяльність, мають пройти реєстрацію в автоматизованому банку даних і бути включеними до єдиного Реєстру аудиторських фірм і аудиторів України.

Для включення до Реєстру аудиторських фірм і аудиторів України (Реєстр АФ і АУ) аудитори чи аудиторські фірми у десятиденний термін з моменту одержання свідоцтва про державну реєстрацію повинні подати до регіонального відділення Аудиторської палати України заповнену реєстраційну картку встановленого зразка. Реєстраційна картка заповнюється у двох примірниках. Один примірник передається до регіонального відділення Аудиторської палати України, другий залишається у звітуючого. Дані реєстраційної картки заповнюються чорнилом темного кольору акуратно і чітко, без виправлень.

У разі перереєстрації аудиторської фірми (аудитора) внаслідок зміни будь-яких даних, що наводяться в реєстраційній картці, аудиторські фірми (аудитори) повинні у терміни, передбачені чинним законодавством, письмово повідомити про ці зміни регіональне відділення Аудиторської палати України. У разі неподання або несвоєчасного подання аудиторською фірмою (аудитором) відомостей про зміни показників реєстраційної картки Аудиторська палата України призупиняє діяльність аудиторської фірми (аудитора) строком до 6-ти місяців.

Виключення з Реєстру аудиторських фірм і аудиторів України здійснюється після скасування державної реєстрації.

Сертифікат аудитора — це офіційний документ, який засвідчує рівень професійних знань і надає право громадянину України, який отримав його, на здійснення аудиту підприємств та господарських товариств різних форм власності на території України (серія «А»), банків (серія «Б»).

Порядок сертифікації аудиторів здійснюється АПУ відповідно до Закону України, Статуту АПУ, Положення про регіональні відділення АПУ та Положення про сертифікацію аудиторів.

Право на отримання сертифіката мають громадяни України, які здобули вищу освіту (не нижче освітнього рівня спеціаліста або магістра), певні знання з аудиту та досвід роботи не менше трьох років поспіль за фахом аудитора, бухгалтера, ревізора, юриста, фінансиста або економіста та успішно склали іспит на отримання сертифіката. Іспит на отримання сертифіката проводиться в два етапи: перший — письмове тестування, другий — письмове розв'язання ситуаційного завдання. До другого етапу допускаються кандидати, які набрали

не менше 70 % правильних відповідей за результатами тестування. Другий етап проводить тільки АПУ. Термін чинності сертифіката — п'ять років.

Претендент на отримання сертифіката подає до АПУ в одному примірнику або до регіонального відділення АПУ в двох примірниках такі документи, які реєструються Секретаріатом АПУ або регіонального відділення АПУ в спеціальному журналі з видачею подавцеві розписки:

заяву за встановленою формою;

копію диплома, засвідчену у встановленому порядку;

копію трудової книжки, засвідчену у встановленому порядку;

документ про сплату за проведення сертифікації.

Для проведення іспитів Аудиторською палатою України створюють постійно діючу Комісію по сертифікації та підготовці аудиторів. Для проведення першого етапу кваліфікаційних іспитів в РВ АПУ можуть створюватися комісії з сертифікації аудиторів регіонального відділення Аудиторської палати України.

Кандидати, які не склали кваліфікаційний іспит, мають право скласти його вдруге на загальних умовах. Складений успішно перший етап іспиту зараховується при складанні кваліфікаційного іспиту вдруге, якщо після успішного складання першого етапу іспиту кинуло не більше ніж 1,5 року.

Перелік запитань, що виносяться на кваліфікаційний іспит і включаються до екзаменаційних білетів, розробляється комісією і затверджується АПУ. Зміст і перелік питань підлягають періодичному доповненню і оновленню комісією.

Під час проведення кваліфікаційних іспитів користуватися довідковою та спеціальною літературою і вести розмови з іншими претендентами забороняється. Претенденти, котрі порушили зазначені вимоги, мають залишити аудиторію та вважаються такими, що не склали іспит.

Аудитори, термін чинності сертифіката яких закінчується не раніше від трьох і не пізніше від одного місяця до закінчення цього терміну, повинні подати до Секретаріату Аудиторської палати України (в одному примірнику) чи до регіонального відділення (у двох примірниках) такі документи:

заяву про подовження дії сертифіката встановленого зразка (додаток 2);

копію трудової книжки, завірену в установленому порядку;

сертифікат, термін дії якого закінчується;

витяг із Свідоцтва про щорічне обов'язкове удосконалення професійних знань (за період чинності сертифіката);

документ про внесення плати за подовження сертифіката.

Секретаріат Аудиторської палати України або секретарі її регіональних відділень розглядають подані документи щодо відповідності їх вимогам цього Положення і передають Комісії по сертифікації та підготовці аудиторів Аудиторської палати України та комісіям з сертифікації аудиторів її регіональних відділень, які розглядають їх і приймають відповідне рішення.

Для подовження терміну чинності сертифіката комісії з сертифікації призначають складання аудитором кваліфікаційного іспиту у разі:

підтвердження аудитором у період після отримання сертифіката досвіду практичної роботи за фахом (аудитором) не менше ніж два роки;
невиконання вимог щорічного удосконалення професійних знань;
прострочення аудитором встановлених термінів для подання документів на подовження дії сертифікатів до Аудиторської палати України або її регіональних відділень;
наявності незаперечних претензій до аудитора з боку Аудиторської палати України або державних органів контролю щодо здійснення аудиторської діяльності;
застосування до аудитора відповідних стягнень щодо обмеження здійснення аудиторської діяльності.

Комісія по сертифікації та підготовці аудиторів Аудиторської палати України готує для затвердження рішенням Аудиторської палати України протоколи щодо подовження терміну чинності сертифіката на наступні п'ять років без складання аудитором кваліфікаційного іспиту або проходження співбесіди — якщо відсутні підстави, зазначені в даному пункті, аудитор працював за фахом (аудитором) не менше трьох років протягом терміну чинності сертифіката, щороку обов'язково удосконалював професійні знання за програмою, затвердженою Аудиторською палатою України, та не мав нескасованих стягнень.

Аудитори, які працювали за фахом (аудитором) від двох до трьох років або за сумісництвом не менше трьох років, щороку обов'язково удосконалювали професійні знання за програмою, затвердженою Аудиторською палатою України, та щодо яких відсутні підстави, зазначені в пункті 9.3 цього Положення, для подовження терміну чинності сертифіката проходять співбесіду в Комісії по сертифікації та підготовці аудиторів Аудиторської палати України або в комісіях з сертифікації аудиторів її регіональних відділень. В разі позитивних результатів співбесіди комісії з сертифікації готують для затвердження рішенням Аудиторської палати України протоколи про продовження терміну чинності сертифіката на наступні п'ять років. При негативних результатах співбесіди комісії з сертифікації призначають складання кваліфікаційного іспиту згідно з Порядком проведення кваліфікаційного іспиту для отримання сертифіката. Термін чинності сертифіката для осіб, делегованих до складу Аудиторської палати України чи її регіональних відділень державними органами, подовжується на наступні п'ять років за умови подання заяви, копії трудової книжки, сертифіката, термін дії якого закінчується.

За підсумками розгляду документів і результатів співбесіди або кваліфікаційного іспиту на подовження дії сертифікатів комісії з сертифікації складають протоколи на кожну групу аудиторів і подають їх на затвердження Аудиторській палаті України.

Видачу сертифікатів, термін чинності яких подовжено згідно з рішенням Аудиторської палати України, здійснює Секретаріат Аудиторської палати України. У сертифікатах зберігаються початковий номер та серія сертифіката;

дата та номер рішення Аудиторської палати України про видачу сертифіката; термін чинності сертифіката, а також проставляється номер протоколу Аудиторської палати України, дата і термін, на який подовжено чинність сертифіката.

Якщо в подовженні дії сертифіката відмовлено, Секретаріат Аудиторської палати України письмово повідомляє про це особі, яка подавала заяву. Особи, яким відмовлено в подовженні дії сертифіката, мають право подати клопотання про отримання сертифіката за умов, передбачених цим Положенням.

Відповідно до «Положення про постійне та обов'язкове удосконалення професійних знань аудиторів України», затвердженого рішенням АПУ від 23.04.2002 р. № 109, усі сертифіковані аудитори з метою забезпечення високої якості аудиту та супутніх йому послуг зобов'язані щороку вдосконалювати свої професійні знання за сорокагодинною програмою з питань аудиту, бухгалтерського обліку і фінансової звітності, системи оподаткування, правового забезпечення підприємницької діяльності, аналізу фінансової звітності, математичних методів та фінансового менеджменту в бізнесі. Для проходження обов'язкового удосконалення професійних знань аудитори подають до Центру, що проводить таку підготовку, такі документи:

- клопотання за встановленою формою;
- копію сертифіката;
- документ про оплату за навчання.

Після закінчення навчання слухачі проходять тестування для оцінки їхніх знань. Вважаються такими, що у поточному році удосконалили професійні знання, аудитори, які правильно відповіли не менш ніж на 60 відсотків тестів.

До загального обсягу курсу з обов'язкового удосконалення професійних знань аудиторів у межах 40 годин Аудиторською палатою України зараховуються такі види науково-методичної та викладацької роботи:

а) видання підручників або навчальних посібників з бухгалтерського обліку, контролю, аудиту, економічного та фінансового аналізу, господарського права (зараховується автору, співавторам у рік видання);

б) викладання курсу з удосконалення професійних знань в обсязі не менше 20 годин на рік в центрах, з якими АПУ уклали договори;

в) виступи у фахових засобах масової інформації з питань бухгалтерського обліку, контролю, аналізу та аудиту загальним обсягом не менше 0,5 авторського аркуша (близько 12 сторінок тексту формату А4) на рік;

г) видання методичних матеріалів (рекомендацій, методик тощо) з питань теорії та практики обліку, контролю, аналізу та аудиту в обсязі не менше 0,5 авторського аркуша (близько 12 сторінок тексту формату А4) на рік, схвалених Аудиторською палатою України.

Аудиторам, яким зараховано курс з удосконалення професійних знань, видається свідоцтво про постійне удосконалення професійних знань сертифікованих аудиторів, що має серію і номер та є однією з умов продовження дії сертифіката аудитора.

3. Інформаційні агентства.

Інформаційні агентства - це зареєстровані як юридичні особи суб'єкти інформаційної діяльності, що діють з метою надання інформаційних послуг.

Представництво інформаційного агентства в Україні – це зареєстроване в Україні відповідно до чинного законодавства як суб'єкт інформаційної діяльності будь-яка установа (бюро, представництво, корпункт тощо), що представляє в Україні державне або недержавне інформаційне агентство, зареєстроване як юридична особа згідно з чинним законодавством відповідної країни, і яке здійснює свою діяльність в Україні у сфері інформації відповідно до Закону України "Про інформацію" та Закону України "Про інформаційні агентства".

Інформаційні агентства згідно з чинним законодавством України поширюють свою продукцію державною, а також іншими мовами, дотримуючи загально визнаних етично-моральних норм слововживання.

Установчі документи, складені іноземною мовою, подаються для державної реєстрації інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності разом з їх перекладом на українську мову, засвідчені в установленому порядку.

Законодавчі акти, що регулюють порядок державної реєстрації інформаційних агентств

Державна реєстрація інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності інформаційних агентств проводиться Державною реєстраційною службою України.

Порядок державної реєстрації інформаційних агентств регулюється:

Законом України "Про інформаційні агентства" від 28.02.1995;

Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.97 № 1287 "Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів",

Положенням про державну реєстрацію інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 21 лютого 2006 року № 12/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції від 13.01.2009 № 22/5).

Право на заснування інформаційного агентства

Право на заснування інформаційного агентства в Україні належить громадянам та юридичним особам України. Іноземці та іноземні юридичні особи мають право бути співзасновниками інформаційних агентств України.

Державній реєстрації підлягають усі інформаційні агентства та представництва інформаційних агентств, що заснуються або діють в Україні.

Державна реєстрація представництв іноземних інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності здійснюється після акредитації їх кореспондентів у Міністерстві закордонних справ.

Строки державної реєстрації

Заява розглядається у семиденний термін з дня її одержання.

За результатами розгляду заяви приймається одне з таких рішень:

про державну реєстрацію (перереєстрацію) інформантства;

про відмову в державній реєстрації (перереєстрацію) інформантства;

про видачу дублікату свідоцтва про державну реєстрацію інформантства;

про відмову у видачі дублікату свідоцтва про державну реєстрацію інформантства.

У разі виявлення в заяві відсутності (неточного або неправильного зазначення) відомостей Мін'юст може письмово повідомити про це засновника (співзасновників) у межах строку, встановленого в пункті 2.5 Положення.

Відмова в державній реєстрації інформантства

Відмова в державній реєстрації інформантства можлива виключно з підстав, встановлених статтею 14 Законом України "Про інформаційні агентства", якщо:

назва інформаційного агентства, його програмна мета, основні цілі та напрями діяльності суперечать статтям 2, 3 Закону;

Укрдержреєстром уже зареєстровано інше інформаційне агентство з тією самою назвою;

заяву подано до закінчення року з дня набрання законної сили рішенням суду про припинення діяльності цього інформаційного агентства.

Сплата збору за державну реєстрацію

Після оформлення Укрдержреєстром рішень та сплати збору за державну реєстрацію заявникові видається свідоцтво встановленого Постановою зразка.

Згідно зі статтею 15 Закону України «Про інформаційні агентства» та постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 року № 1287 «Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів» свідоцтво про державну реєстрацію інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності видається після сплати співзасновниками реєстраційного збору.

За державну реєстрацію інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності встановлений збір у таких розмірах:

а) за проведення державної реєстрації інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності - 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

б) за проведення державної реєстрації інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності, заснованого за участю громадян та/або юридичних осіб інших держав, а також юридичних осіб України, у статутному фонді яких є іноземний капітал, - 120 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Збір за перереєстрацію інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності чи видачу дублікату свідоцтва

У разі перереєстрації інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності за видачу свідоцтва справляється збір у розмірі 50 відсотків установленого реєстраційного збору.

За видачу дубліката свідоцтва про державну реєстрацію інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності справляється збір у розмірі 20 відсотків установленого реєстраційного збору.

4. Консалтингові фірми.

Консалтинг — це вид послуг, який по суті означає консультування. Одне підприємство або людина надає послуги з вирішення певних завдань іншій фірмі.

Консалтингові фірми надають звернувсьимся до них бізнесменам готові рішення по оптимізації кадрової та управлінської політики у сфері фінансів і бухгалтерського обліку, а також розробляють довгострокові стратегії розвитку.

Питання які можна вирішити за допомогою консалтингу дуже різноманітні. Іноді це може бути цілий комплекс завдань, а іноді він надається тільки у вузькій області. Наприклад, бухгалтерський консалтинг — це залучення спеціалізованої компанії або співробітника для вирішення проблем, пов'язаних з бухгалтерією. Саме тому, коли говорять про поняття консалтингу, то чіткого визначення немає.

Консалтингові послуги-це рішення організаційних або управлінських завдань всередині фірми за допомогою зовнішніх фахівців. Професійні консультанти в певній області запрошуються на роботу в компанію. Фахівці оцінюють стан, бачать причину проблем і створюють систему вирішення цих помилок. Компанія звертається до консалтингу не тільки в тому випадку, коли відчуває труднощі в розвитку. Часто керівник приймає рішення про розширення, тому потрібно терміново збільшити кількість фахівців. Але навіть якщо наймати їх на роботу, то необхідно буде витратити місяці на навчання, контроль виконання завдань, а тільки після цього ставити перед ними складні завдання. А в компанії, що розвивається немає стільки часу.

Консалтингові фірми — це спеціалізовані компанії, які надають послуги консалтингу. Там може працювати штат співробітників, які одночасно співпрацюють з різними організаціями.

Види консалтингових послуг

ІТ-консалтинг-один з найновіших і найбільш затребуваних видів консалтингу в Україні. Це консультування та допомога у сфері інформаційних технологій. По суті, ІТ-консалтинг вирішує всі питання, які пов'язані з інтернетом та інформаційними бізнес-процесами.

Маркетинговий консалтинг. Далеко не всі компанії можуть дозволити собі відкривати маркетинговий відділ або наймати професійного співробітника, який буде вирішувати ці питання. А займатися рекламою сьогодні необхідно, тому що тільки так можна утриматися на ринку і бути лідером. У багатьох

випадках, послуги маркетингового консалтингу надаються разом з ІТ-консалтингом.

Юридичний консалтинг пов'язаний з вирішенням поточних завдань, які мають відношення до закону держави. Це дозволить правильно оцінювати діяльність фірми і приймати найбільш вигідні рішення. Особливо важливо юридичне консультування під час розширення підприємства, коли потрібно буде відкривати нові філії або укладати договори з посередниками, постачальниками.

Фінансовий консалтинг — послуги, які пов'язані з ефективним управлінням коштами, розподілом бюджету всередині фірми, а також правильними зовнішніми вкладеннями.

Кадровий консалтинг бере на себе налагодження внутрішніх відносин між співробітниками, підбір нових фахівців, які будуть відповідати вимогам компанії.

Основна перевага послуг консалтингу в тому, що керівник компанії може не відкривати нові вакансії, не шукати професійних співробітників. Це займає багато часу, сил, а також фінансових вкладень. Набагато простіше буде скористатися послугами вже створеної фірми, яка має штат досвідчених фахівців. Іноді погляд з боку на ситуацію всередині компанії допомагає побачити прості причини складнощів і шляхи їх вирішення. Саме тому консалтингові послуги настільки популярні в усьому світі.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ABC SCROOGE III [Електронний ресурс] : інструкція користувача програмного забезпечення при вивченні фінансових дисциплін для здобувачів вищої освіти галузей знань 07 "Управління та адміністрування" , 05 "Соціальні та поведінкові науки", 28 "Публічне управління та адміністрування" / уклад. : Н. М. Сіренко, М. Д. Бабенко, А. В. Бурковська [тв ін.]. текст. дані. Миколаїв : МНАУ, 2019. 628 с.
2. Organizational and Financial Principles for the Development of Euroregions / Iaroslav V. Petrunenko, Svitlana I. Belei, Maryna V. Petchenko, Nataliia V. Kovalenko, Olena A. Bodnar, Nataliia G. Maslak // International Journal of Economics & Business Administration, Volume VIII, Issue 3, 150-160, 2020. URL: <https://www.ijeba.com/journal/493>.
3. Асоціація українських банків: офіційний веб-сайт. URL: <http://aub.org.ua>.
4. Базичевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси: Навч. Посібник. К: Атіка. 2018. 456с.
5. Боднар О. А. Вrabіє Н.В. Джосан В.П. Фінансова реструктуризація: особливості та ефективність проведення в Україні. Інфраструктура ринку: Електрон. наук.-практ. журнал. Випуск 36/2019. Одеса. 2019. С. 88-92. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/36_2019_ukr/16.pdf.
6. Боднар О. А. Інституційне забезпечення сільського розвитку. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Вип. 4. (92). С.61-69. URL: <http://visnyk.mnau.edu.ua/statti/2016/n92v4r2016bodnar.pdf>.
7. Боднар О. А., Гринчук Ю. В., Бережанський С. О. Особливості фінансування санаційних заходів. Електронне наукове фахове видання з економічних наук Modern Economics. №17. 2019. С. 39-44. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/features-of-financing-remedial-measures/>.
8. Боднар О. А., Кучер В. А. Особливості формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. Електронне наукове фахове видання з економічних наук Modern Economics. № 6. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/osoblyvosti-formuvannia-finansovykh-resursiv-silskohospodarskykh-pidpryemstv/>
9. Боднар О. А., Паламарчук В. С., Гаврилов А. О. Аналіз стану ринку банківських послуг України в умовах пандемії / Електронне наукове фахове видання з економічних наук Modern Economics. №23. 2020. 13-19. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/23-2020/bodnar.pdf>
10. Боднар О. А., Тішечкіна К. В., Іваненко Г. Ю., Тарасенко В. П. Управління та засоби мінімізації кредитного ризику банку. Електронне наукове фахове видання з економічних наук Modern Economics. №15. 2019. С. 21-26. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/control-and-methods-of-minimizing/>
11. Борзенко О. Глобальний фінансовий ринок / Економічна теорія. 2017. № 2. С. 97-111.

12. Боринець С.Я. Теорія та практика світових фінансів. К.: ВПЦ «Київський університет». 2016. 350 с.
13. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <http://rada.gov.ua>.
14. Вовчак О.Д., Костак З.Р. Історія грошей і банківництва: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівського торгівельно-економічного університету. 2016. 196 с.
15. Все про банки в Україні: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrbanks.info/>
16. Господарський кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 30.04.2021).
17. Дема Д. І. Абрамова І. В., Недільська Л. В. Фінансовий ринок: навч. Посібник. Житомир : ЖНАЕУ. 2017. 448 с.
18. Державна казначейська служба України: офіційний веб-портал. URL: <http://www.treasure.gov.ua>.
19. Державна служба статистики: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
20. Державне бюджетування в Україні: сутність та основні детермінанти / [З.С. Варналій, К.В. Коваленко, С.В. Онищенко, І.В. Савич]; за ред. З.С. Варналія. К.: Знання України, 2016. 395 с.
21. Довідник банківських установ: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
22. Кафедра фінансів, банківської справи та страхування Миколаївського національного аграрного університету: офіційний веб-сайт. URL: finance.mnau.edu.ua
23. Кириленко О.П. Фінанси (Теорія і вітчизняна практика): Навч. посібник. Тернопіль: Астон, 2018. 209 с.
24. Мацук З.А. Фінансовий ринок. Навчально-методичні вказівки для практичних занять. Івано-Франківськ: Електронне видання, 2017. – 56 с.
25. Мацук З.А. Фінансовий ринок. Навчально-методичні вказівки для самостійної роботи. Івано-Франківськ: Електронне видання, 2017. 68 с.
26. Мельник О. І., Боднар О. А. Запровадження фінансових інновацій у вітчизняній банківській практиці. Електронне наукове видання з економічних наук Modern Economics. № 8. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/implementation-of-financial-innovations-in-domestic-banking-practice>.
27. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua>.
28. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
29. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку URL: <http://www.nssmc.gov.ua>.
30. Національний банк України: офіційний веб-сайт. URL: <http://bank.gov.ua>.

31. Національні фінанси: [підручник] / [В.І. Грушко, О.С. Наконечна, О.Г. Чумаченко]; за ред. В.І. Грушка; ВНЗ "Ун-т економіки та права "КРОК". К.: ВНЗ "Ун-т економіки та права "КРОК", 2017. 656 с.
32. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua>.
33. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <http://www.customs.gov.ua>.
34. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/>.
35. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/>
36. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
37. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://nfp.gov.ua/>
38. Пасічник І.О. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посібник. К.: Знання-пресе, 2017. 212 с.
39. Положення про провадження депозитарної і клірингової діяльності та забезпечення здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів Національним банком України: Постанова Правління Національного банку України від 21.12.2017 р. № 140. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0140500-17> (дата звернення 30.04.2021).
40. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 30.04.2021).
41. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
42. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення 30.04.2021).
43. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» Закон України від 06.12.2019 № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 30.04.2021).
44. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17> (дата звернення 30.04.2021).
45. Про страхування: Закону України від 07.03.1996 № 85/96-ВР . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.04.2021).

46. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04.02.2021 № 1201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text> (дата звернення 30.04.2021)
47. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 р. № 723/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 30.04.2021).
48. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення 30.04.2021).
49. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення 30.04.2021).
50. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення 30.04.2021).
51. Рожко О.Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку: [монографія]. К.: Вид-во Ліра-К. 2016. 360 с.
52. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. К.: Центр навч. літератури, 2017. 484 с.
53. Українська Національна Іпотечна Асоціація: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.unia.com.ua>.
54. Українські підручники онлайн: веб-сайт. URL: <http://pidruchniki.ws.ua>.
55. Фінанси. Підручник / [І.О. Лютий, С.Я. Боринець, З.С. Варналій та ін.]; за ред. І.О. Лютого. К.: Вид-во Ліра-К, 2017. 728 с.
56. Фінансово-економічна грамотність: Підручник: у 2 частинах / авт. кол.; за редакцією д-ра екон. наук, проф. Жихор О.Б., д-ра екон. наук, проф. Димченко О.В. К.: Кондор, 2017. Частина 1.: Основи національної економіки, економіки регіонів та фінансової системи України. 800 с.
57. Фондовий ринок: [підручник] / [В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, В.В. Вірченко та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. Книга 2. К.: Знання, 2016. – 686 с.
58. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 30.04.2021).
59. Шпак Н.О., Ярошевич Н.Б., Побурко О.Я. Фінанси, гроші та кредит: Навчальний посібник. Львів: Львівська політехніка, 2018. 416 с.

Навчальне видання

ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА
КУРС ЛЕКЦІЙ

Укладач:
Боднар Олена Андріївна

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 5,8
Тираж 25 прим. Зам. №

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.